

Terrorens kulturelle logikk

Det offentlige ordskiftet etter 22. juli

Tore Witsø Rafoss

Doktorgradsavhandling i sosiologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Oslo
Desember 2015

© **Tore Witsø Rafoss, 2016**

*Doktoravhandlinger forsvart ved
Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 582*

ISSN 1564-3991

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Hanne Baadsgaard Utigard.
Grafisk produksjon: Reprosentrallen, Universitetet i Oslo.

Avhandlingens tema er hvordan mening og samhold skapes etter terror. Den dedikeres til alle som uttrykte menneskelighet i møte med det umenneskelige.

Forord

Takk til *Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi* og *Universitetet i Oslo* som har vært en god arbeidsgiver og gitt meg ypperlige arbeidsforhold. Spesielt takk til alle mine gode kollegaer på Harriet Holters hus. Dere har gjort arbeidshverdagen både trivelig, sosial og morsom. Jeg vil spesielt nevne Anja, Are, Eirik, Eirin, Eivind, Emma, Ferdinand, Geir, Heidi, Jan, Jens, Jørn, Magne, Maren, Mats, Nan, Nicolai, Patrick, Sveinung, Tone Maia, Torkild og Øyvind. Takk for mye, hyggelig faglig og ikke-faglig samvær! Takk også til Lars Emil Fagernes Johannessen og Erik Børve Rasmussen for gode samtaler. Jeg vil også takke mine foreldre og søsken for støtte gjennom hele arbeidet. Spesielt takk til Stein Rafoss og Else Margrete Rafoss som har lest korrektur på avhandlingen.

Jeg har hatt stort utbytte av en rekke forum og forskningsmiljøer som har gitt meg mulighet til å presentere, diskutere og få tilbakemelding på arbeidet i avhandlingen.

Takk til *Center for Cultural Sociology* ved *Yale* for at jeg ble invitert til deres vårkonferanse i 2015. Jeg vil spesielt takke senterets ledere, Jeffrey C. Alexander, Ron Eyerman, Philip Smith og Frederick Wherry, for deres kommentarer til mitt arbeid. Takk til *Peace Research Institute Oslo* og prosjektet *Negotiating Values: Collective Identities and Resilience after 22/7* for at jeg fikk lov til å presentere mitt arbeid i Oslo og i Los Angeles. Spesiell takk til prosjektets leder Henrik Syse. Jeg vil også nevne Francis F. Steen ved *University of California, Los Angeles* og Mark Turner ved *Case Western Reserve University*. Takk for at dere har delt av deres ekspertkunnskap om kognitiv lingvistikk og for at dere ga meg tilgang til mediedatabasen *Red Hen Lab*. Takk til Florence Faucher og Colin Hay for at jeg fikk presentere ved *XVIII ISA World Congress of Sociology* i Yokohama. Takk til *De nasjonale forskningsetiske komiteene* for at fikk jeg presentere på konferansen *22. juli: Hva har forskningen lært oss?* på Litteraturhuset i Oslo. Takk til *Arrangementsforeningen Eilert* og *Sosiologiforeningen Østlandet* for at jeg flere ganger har blitt invitert til å diskutere kultursosiologi. Takk også til kulturgruppen på ISS og til kulturgruppen på sosiologisk vinterseminar for at jeg en rekke ganger har fått presentere.

Mange takk til Håkon Larsen for at han har veiledet meg i kultursosiologiens verden, kommentert tekster, lagt til rette for at jeg kunne besøke Yale, gitt meg husly i New York med mer.

Stor takk går til min medveileder Marte Mangset. Hun har alltid levert god, grundig og kritisk lesning og veiledning. Jeg er meget takknemlig for at hun alltid har utfordret meg til å ta det faglige et ekstra skritt videre.

Størst takk går til min hovedveileder Anne Krogstad. Hun har veiledet, ikke bare med omfattende faglige ekspertise og erfaring, men også med stor omtanke og vennlighet. Hun har vært en trygg guide i det akademiske landskapet og har alltid vært generøs med sin tid og kunnskap. Takk!

Innholdsfortegnelse

Forord.....	5
Innholdsfortegnelse.....	6
Oversikt over tabeller.....	7
Oppsummering.....	8
Kapittel 1. Introduksjon	11
Kapittel 2. Vitenskapsteori, metode, data og etikk	15
1. Vitenskapsteoretisk ståsted og metode.....	15
2. Forskningsdesign og datagrunnlag.....	18
3. Etske refleksjoner	22
Kapittel 3. Fortellingens struktur	23
1. Hva er en fortelling? En definisjon	24
1.1. En fortelling består av <i>karakterer</i> som <i>handler</i>	25
1.2. En fortelling er en <i>representasjon</i> i <i>tid</i>	27
2. Tre narrative karakterer.....	28
2.1. Protagonist.....	28
2.2. Omstridt objekt	29
2.3. Antagonist.....	30
3. Sjangere.....	30
Kapittel 4. En teori om sivile fortellinger	35
1. Den sivile sfære og sivile fortellinger.....	35
2. Handlingsaksen i sivile fortellinger.....	37
3. Karakteraksen i sivile fortellinger.....	39
4. Fire typer sivile fortellinger.....	44
Kapittel 5. Analytisk rammeverk.....	49
1. Karakterkonstruksjon.....	50
2. Handlingskonstruksjon	52
3. Sammenligning av fortellinger.....	53
Kapittel 6. Ordsiftet etter 22. juli forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger	55
1. Artikkel 1: Enemies of Freedom and Defenders of Democracy.....	55
1.1. Oppsummering.....	55
1.2. Artikkel 1 forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger.....	56
2. Artikkel 2: Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap	59

2.1 Oppsummering.....	59
2.2. Artikkel 2 forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger.....	59
3. Artikkel 3: Kampen om demokratiet.....	61
3.1. Oppsummering.....	61
3.2. Artikkel 3 forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger.....	62
4. Sammenfatning.....	65
Kapittel 7. Konklusjon	67
1. Svarene på forskningsspørsmålene og bidrag til forskningslitteraturen.....	67
2. Begrensninger og behov for videre forskning.....	72
Referanseliste.....	75

Artikkel 1: Enemies of Freedom and Defenders of Democracy

Artikkel 2: Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap

Artikkel 3: Kampen om demokratiet

Appendiks 1: Metoder for metaforidentifikasjon

Appendiks 2: Analytiske begreper

Oversikt over tabeller

Tabell 2.1. Stoltenbergs taler.....	19
Tabell 2.2. Bushs taler.....	20
Tabell 3.1. Fries fire sjangere.....	32
Tabell 4.1. To typer sosialitet.....	42
Tabell 4.2. Fire typer sivile fortellinger.....	45
Tabell 5.1. Oversikt over analytiske begreper.....	50

Oppsummering

Terroren 22. juli 2011 rammet Norge brått og brutalt. I ukene etter angrepene var terrorangrepene og konsekvensene av disse det dominerende temaet i norske medier. På tv, i radio, i avisene og på sosiale medier forsøkte folk å beskrive det grusomme som hadde skjedd. Etter hvert, spesielt fra og med de store, folkelige massemønstringene, snakket man også mye om det norske folkets evne til å stå samlet og slutte ring rundt demokratiske verdier. Terroren ble møtt med et massivt, kollektivt symbolarbeid, hvor man på ulike måter tematiserte hva det vil si å være et fellesskap. Denne avhandlingen analyserer dette symbolarbeidet, og kan sees som et svar på et overordnet forskningsspørsmål: Hvordan ble 22. juli-terroren og reaksjonene på denne tolket i den norske offentligheten? Avhandlingen inneholder også en komparativ del hvor reaksjonene i Norge etter 22. juli 2011 sammenlignes med reaksjonene i USA etter 11. september 2001. I begge tilfellene er fokuset på de første fire ukene etter angrepene.

Avhandlingen består av tre artikler og en innledende del. Den første artikkelen, *Enemies of Freedom and Defenders of Democracy: The Metaphorical Response to Terrorism*, sammenligner de norske og de amerikanske tolkningene av terror ved å analysere Jens Stoltenbergs taler etter 22. juli 2011 og George W. Bushs taler etter 11. september 2001. En kombinasjon av kultursosiologi og metafor-teori gjør det mulig å undersøke hva slags språklige strukturer som dannet disse talenes symbolske reisverk. På tross av store forskjeller i tone og innhold i Stoltenbergs og Bushs taler, viser artikkelen at de er basert på det samme grunnleggende metaforiske systemet: Man forstår relasjonene mellom det nasjonale fellesskapet og terroristen(e) som en kamp om demokratiske verdier. Dette er likevel ingen statisk modell, og innenfor det samme rammeverket kan man kommunisere ulike budskap. Stoltenberg vektlegger hvordan demokratiske idealer er de eneste legitime "våpnene" i denne kampen, mens Bush beskriver en dramatisk og antagonistisk krig mot terror.

I artikkel nummer to, *Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap: Stoltenbergs taler etter 22. juli*, undersøkes tolkningene av terroren fra et fenomenologisk perspektiv. For å forstå terrorens kulturelle logikk, må man forstå hvordan terror destabiliserer sosial mening og hvordan fellesskapet så forsøker å restabilisere denne. Et fenomenologisk fokus på virkelighet, språk og tid synliggjør hvordan Stoltenberg i sine taler beskriver hvordan terroren

truer mening, men også hvordan fellesskapet har evnen til å forsvare seg mot denne trusselen. Artikkelen bidrar med kunnskap om hvordan terror ikke bare er en sikkerhetstrussel, men en semantisk trussel, og hvordan fellesskapet reagerer i møte med en slik fare.

I artikkel tre, *Kampen om demokratiet: 22. juli og konstruksjonen av et kulturelt traume*, analyseres innholdet i ledere og kommentarartikler i landets tre største aviser. Artikkelen viser at den dominerende logikken i disse tekstene er den samme som i Stoltenbergs taler: En overordnet forståelse av at det som skjer er en kamp om demokratiet, hvor nasjonen og terroristen er de stridende parter. Ved hjelp av en narratologisk tilnærming, viser jeg hvordan denne forståelsen fører til en dominerende fortelling om hvordan det norske fellesskapet vant over terroristen og lyktes i å forsvare demokratiet da det var truet.

Dette narratologiske rammeverket blir videreutviklet i den innledende delen av avhandlingen. Jeg presenterer her en teori om sivile fortellinger. Basert på narratologiske innsikter og kultursosiologiske studier av det offentlige ordskifte, utvikler jeg en typologi og et analytisk begrepsapparat som gjør det mulig å vise hvordan fortellinger konstrueres og brukes i det offentlige rom. Teorien brukes til å analysere hvordan fortellinger tematiserer ulike former for sosialitet og hvordan sivile verdier enten fremmes eller ødelegges. I den innledende delen viser jeg hvordan de tre artiklene kan sees på som deler i en helhetlig studie av hvordan 22. juli ble fortalt. Den dominerende fortellingen om terroren var en beskrivelse av hvordan folket fikk styrke ved å slutte et sterkt fellesskap. Teorien om sivile fortellinger brukes for å analysere de ulike valgene og symbolske koblingene som skapte denne fortellingen.

Terroren 22. juli førte til en unik folkelig mobilisering og et enormt trykk i det offentlige rom. Andre terrorangrep, slik som i USA 11. september 2001, ble også etterfulgt av massiv medieomtale, hvor man tolket hva som hadde skjedd og hva som burde skje videre. Men terrorangrep brukes til å konstruere ulike typer kollektiv identitet og tolkes på måter som skaper svært forskjellige sosiale og politiske reaksjoner. Avhandlingen kombinerer kultursosiologi, metafor-teori, fenomenologi og narratologi for å kunne analysere den kulturelle logikken som former slike tolkninger. Avhandlingen bidrar med kunnskap om hvordan kollektiv identitet konstrueres og hvordan viktige valg blir tatt i kjølvannet av terrorangrep.

Kapittel 1. Introduksjon

Terrorangrepene i Regjeringskvartalet og på Utøya 22. juli 2011 er hendelser uten sidestykke i norsk historie. Brutaliteten, omfanget og gjerningsmannens hatefulle verdenssyn var sjokkerende – som "hentet fra en annen verden, ikke fra vår", slik Dagbladet beskrev det på lederplass dagen etter angrepene. Ikke bare de onde handlingene, men også den folkelige mobiliseringen, var unik i norsk sammenheng. Aldri før har så mange mennesker tatt til gatene (Aagedal, Botvar & Høeg 2013). Med sin tilstedeværelse, sine stemmer og roser viste folk en vilje til å minnes de drepte og til å slutte opp om fellesskapet og demokratiske verdier. Terroren førte til et sterkt uttrykksbehov. Det kokte i det offentlige rom: på tv og i radio, på sosiale medier, i gater og på torg. Man fikk et sterkt fokus på taler, sang, blomster og flagg. Terroren ble møtt med et massivt, kollektivt symbolarbeid.

Denne avhandlingen er et forsøk på å forstå dette arbeidet.

En kultursosiologisk tilnærming, som denne avhandlingen er basert på, har som grunnprinsipp at meningsdimensjonen er fundamental, både hos individer og i samfunnet. Når sosiale aktører høyt og tydelig uttrykker hvem de er og hva de står for, da bør sosiologen lytte. Det er feil å avvise slike uttrykk som overfladisk "retorikk" eller som uttrykk for enkel nasjonalisme eller demokratisme. Fellesskapsideer og -symboler har ofte en lang genealogi, og må være generelle for å inkludere. Det gjør at de kan fremstå som klisjeer og enkle i formen. Dette gjør dem ikke mindre viktige. Det er analysens ansvar å komme bak den velkjente overflaten, til de sosiale og kulturelle strukturene som skaper sosial mening. Hvis man klarer det, kan man oppnå viktig kunnskap om hva som gir individer og samfunnet mening. Denne avhandlingen er et forsøk på å gjøre dette med utgangspunkt i det unike symbolarbeidet som fulgte terrorangrepene. Avhandlingen kan forstås som et svar på ett overordnet spørsmål:

Hvordan ble 22. juli-terroren og reaksjonene på denne tolket i den norske offentligheten?

For å kunne svare på dette, har jeg benyttet meg av ulike data, metoder og teorier.

Avhandlingens mål er å studere de kulturelle strukturer og prosesser som formet hvordan terroren ble tolket: terrorens kulturelle logikk. For å få et tak på denne overordnede logikken, må data studeres fra flere, ulike teoretiske ståsted. Tre perspektiv har vært spesielt viktige når jeg skulle forstå hvordan 22. juli ble tolket i offentligheten: metafor-teori, en fenomenologisk forståelse av mening og meningsløshet, og narratologi. Dessuten inneholder avhandlingen et komparativt aspekt: Når jeg studerer metaforbruk (i artikkel 1), sammenligner jeg den norske reaksjonen med den amerikanske reaksjonen etter terrorangrepene 11. september 2001.¹ Disse tilnærmingene legger grunnlaget for tre underproblemstillinger, som kan sees som underkategorier av hovedproblemstillingen:

1. Hvilke *metaforer* formet tolkningen av 22. juli-terroren og reaksjonene på denne i den norske offentligheten – og tolkningene av 11. september-terroren og reaksjonene på denne i den amerikanske offentligheten?
2. Hvordan kan vi forstå den offentlige tolkningen av 22. juli-terroren og reaksjonen på denne ut i fra *fenomenologiske teorier om mening og meningsløshet*?
3. Hvilke *fortellinger* formet tolkningen av 22. juli-terroren og reaksjonene på denne i den norske offentligheten?

Disse spørsmålene svarer jeg på i denne innledende delen og i avhandlingens tre artikler:

1. *Enemies of Freedom and Defenders of Democracy: The Metaphorical Response to Terrorism* (under vurdering i tidsskriftet *Metaphor and the Social World*).
2. *Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap: Stoltenbergs taler etter 22. juli* (publisert i *Sosiologisk tidsskrift* (2015), årgang 23, nr. 1-2).
3. *Kampen om demokratiet: 22. juli og konstruksjonen av et kulturelt traume* (publisert i boken *Kultursosiologisk forskning* (2015) (red. Larsen), Oslo: Universitetsforlaget).²

¹ I artikkel 1 presenteres likeverdige analyser av den norske og den amerikanske reaksjonen. I denne innledende delen er den norske reaksjonen i fokus. Her vil referanser til den amerikanske reaksjonen først og fremst brukes for å gi den norske situasjonen en kontekst og et sammenligningsgrunnlag.

² Artikkelen er oppsummert i kapittel 6, avsnitt 1.1., 2.1. og 3.1. Disse avsnittene kan leses isolert som sammendrag av artikkelen, samtidig som at avsnittene også er en del av et overordnet argument i denne innledende delen. Artikkel 1 og 2 har også egne *abstracts* med oppsummeringer.

Til en viss grad overlapper artiklene med de tre underproblemstillingene, men artiklene kan også sees på som ledd i en kumulativ analyse. Metaforfokus og funnene i artikkel 1 legger grunnlaget for de senere analysene. Dette gjelder også det fenomenologiske perspektivet i artikkel 2. I artikkel 3 er fortellinger hovedtema, og dette utvikles videre i denne innledende delen. Jeg mener at en nyttig og helhetlig måte å forstå hvordan 22. juli-terroren ble tolket i offentligheten, er et overgripende *narrativt perspektiv*. Jeg vil forsøke å demonstrere at vi kan forstå det offentlige ordskiftet ved å analysere det som et mangfold av fortellinger med bestemte narrative strukturer. Dette er fokus i artikkel 3, og det teoretiske og analytiske grunnlaget for denne tenkemåten blir videreutviklet i denne innledende delen.

Gangen i den innledende delen er som følger: I kapittel 2 gjør jeg generelt rede for vitenskapsteori, metode, data og forskningsetikk. I kapittel 3 til 6 presenterer jeg det narratologiske rammeverket og viser hvordan dette kan gi en helhetlig forståelse av analysene i artiklene og ordskiftet rundt 22. juli. I Kapittel 3 tar jeg utgangspunkt i narratologiske innsikter for å få et solid grep på hva fortellinger er og hva de består av. I kapittel 4 presenterer jeg en teori om sivile fortellinger. Denne teorien blir oppsummert i et sett analytiske verktøy i kapittel 5. I kapittel 6 oppsummerer jeg de tre artiklene og viser hvordan de, og tolkningene av 22. juli, kan forstås ut i fra dette narrative rammeverket. Kapittel 7 konkluderer avhandlingen ved å oppsummere svarene på forskningsspørsmålene og beskrive behov for videre forskning.

Flere har studert hvordan det norske samfunnet og befolkningen ble påvirket av terroren (Engene 2013; Fimreite, Lango, Læg Reid & Rykkja 2013; Jakobsson & Blom 2014; Jupskås 2013; Thomassen, Strype & Egge 2014; Wollebæk, Enjolras, Steen-Johnsen & Ødegård 2012; Wollebæk, Enjolras & Ødegård 2013; Østerud 2012). Man har også studert terrorens kulturelle og symbolske aspekter, slik som terroristens forestillinger (Berntzen & Sandberg 2014; Sandberg, Oksanen, Berntzen & Kiilakoski 2014; Walton 2012), massemonstringene (Botvar 2013; Høeg 2015), minnematerialet (Lödén 2014), medieomtalen (Andersson 2012; Brurås 2012; Døving 2013; Eide 2012; Eide, Kjølstad & Naper 2013; Figenschou & Beyer 2014; Wiggen 2012), aktivitet på sosiale medier (Kverndokk 2013) og reaksjonen hos nasjonale ledere (Christensen, Læg Reid & Rykkja 2013;

Jenssen & Bye 2013). Avhandlingen inneholder originale funn som bidrar til denne litteraturen, inkludert analyser som bryter med tidligere studier av 22. juli. I tillegg baseres avhandlingen på flere forskningstradisjoner, inkludert metafor-teori, fenomenologi og narratologi. Avhandlingen inneholder bidrag til disse ulike forskningsområdene. I konklusjonen oppsummeres de vitenskapelige funnene, og jeg beskriver deres relevans for de ulike fagområdene.

Avhandlingen syntetiserer ulike teoritradisjoner, men bør overordnet sees som en kultursosiologisk studie i hvordan fellesskapet reagerer i møtet med det meningsløse og traumatiske. Terroren 22. juli, og den påfølgende mobiliseringen, er hendelser med stor historisk og nasjonal betydning. Det har vitenskapelig og samfunnsmessig verdi å forstå hvordan kollektiv identitet og solidaritet ble skapt etter terrorangrepene. Eyermans refleksjoner rundt sosiale kriser kan stå som motto for hele avhandlingen:

Crisis (...) reveal to a collective, the grounds of its collective identity. Like individual trauma, a societal crisis is both a shock and an opportunity, revealing and making available for reflection what otherwise remains deeply hidden. At the collective level, such trauma can be inclusive as well as exclusive, and old collectivities can be reaffirmed, as well as new ones created (Eyerman 2012: 568).

Traumatiske hendelser skaper en sosiologisk mulighet, siden dype kulturelle strukturer knyttet til kollektiv identitet da blir løftet opp i lyset. Hva slags fellesskap skapes etter et terrorangrep og hvilke konsekvenser har dette? Samfunnets svar på disse spørsmålene formes av terrorens kulturelle logikk. Å forstå denne logikken er avhandlingens mål.

Kapittel 2. Vitenskapsteori, metode, data og etikk

1. Vitenskapsteoretisk ståsted og metode

Vitenskapsteoretisk tilhører avhandlingen den meningscentrerte samfunnsvitenskapen, det vil si samfunnsvitenskap basert på prinsippet om at mening er en ikke-reducerbar del av alle sosiale fenomen. Slik vitenskap er derfor avhengig av metoder og teorier som ivaretar denne dimensjonen. Weber og Durkheim har, på ulike måter, insistert på at mening er en essensiell del av sosiologien. Webers "forstående" sosiologi vektlegger at en handling bare er en handling, hvis den har en meningsdimensjon. Man kan ikke forklare sosiale handlinger, hvis man først ikke har forstått dem (Weber 1978: 12). Mening kan være aktørens handlingsmotivasjon, slik han eller hun selv kan uttrykke den, men det kan også være de kulturelle strukturene som danner handlingens kontekst, uten at aktørene nødvendigvis kan artikulere disse strukturene.³ Durkheims (1995) fokus var nettopp hvordan slike overgripende meningsstrukturer former handling og forståelse.

Ulike teoritradisjoner har ivare tatt og utviklet dette meningsfokuset. I tillegg til Weber og Durkheim, danner disse tradisjonene det teoretiske landskapet hvor denne avhandlingen hører hjemme: Fenomenologi (Husserl, Schütz, Berger, Luckmann), hermeneutikk (Dilthey, Ricoeur, Gadamer), strukturalisme (Lévi-Strauss), semiotikk (Barthes), pragmatisme og symbolsk interaksjonisme (Dewey, Mead, Blumer) og kulturanthropologi (Geertz, Turner, Douglas).⁴

En moderne sosiologisk retning som tydelig ivaretar meningsfokuset og baserer seg på disse tradisjonene, er det sterke programmet i kultursosiologi (Alexander & Smith 2003). Et hovedmål innenfor dette programmet er "the commitment to hermeneutically reconstructing social texts in a rich and persuasive way. What is needed here is a Geertzian 'thick

³Weber knyttes ofte til metodologisk individualisme, men har påpekt hvordan kulturelle strukturer ofte påvirker aktører uten at de nødvendigvis er bevisst dette: "In the first place the 'conscious motives' may well, even to the actor himself, conceal the various 'motives' and 'repression' which constitute the real driving force of his action. Thus in such cases even subjectively honest self-analysis has only relative value. Then it is the task of the sociologist to be aware of this motivational situation and to describe and analyse it, even though it has not actually been concretely part of the conscious intention of the actor; possibly not at all, at least not fully" (Weber 1978: 9-10).

⁴Det er ikke her plass til å gi en fremstilling av disse teoriens innhold, historie eller innbyrdes relasjoner. Det finnes en rekke bøker som oppsummerer og syntetiserer ulike perspektiv på mening og kultur, f.eks. Schack (2009), Gripsrud (2011) og Thwaites, Davis og Mules (2002).

description' of the codes, narratives, and symbols that create the textural webs of social meaning" (Alexander & Smith 2003: 13). Hele denne avhandlingen er et forsøk på å gi en "tykk beskrivelse" av "sosiale tekster" som omhandler 22. juli-terroren. Ved hjelp av ulike teoretiske og analytiske vinklinger har jeg forsøkt å hermeneutisk rekonstruere og fremvise de kulturelle og sosiale strukturer som ble brukt i tiden etter terroren.

Reed (2011, 2012) har beskrevet det vitenskapsteoretiske grunnlaget for det sterke programmet i kultursosiologi. Etter positivismekritikken på 1950- og 1960-tallet, har det i samfunnsvitenskapene vokst frem ulike post-positivistiske epistemologier (Reed 2012: 31). Som sentrale eksempler på disse nevner Reed "fortolkende empirisme" (f.eks. *Grounded Theory* (Glaser & Strauss 1967)), realisme (f.eks. analytisk sosiologi (Hedström 2005)) og postmodernisme. Det sterke programmet i kultursosiologi skiller seg fra alle disse retningene:

The problem, then, for cultural sociology is that it does not "fit" any of these post-positivist epistemologies. Its knowledge products are consistently theory-laden, and, thus, is not a version of interpretive empiricism. It consistently relativizes, historicizes, or culturalizes claims about direct causal effects of "social structure", which puts it at odds with the ontological program of realism and with the general theories of society and social mechanisms. Finally, it is quite obviously engaged in making stable and strong knowledge claims, which belie any association between cultural sociology and postmodernism (Reed 2012: 35-36).

Det sterke programmet tar innover seg at kategorier og observasjoner alltid er "teori-ladete".⁵ Dessuten er det sterke programmet "ontologisk agnostisk": Det er ikke basert på en forutsetning om at bestemte ontologiske strukturer konstituerer den sosiale virkeligheten. Programmet insisterer på at sosiale strukturer er et teoretisk produkt. Dette innebærer en "metafysisk pluralisme" og en myk form for sosial konstruktivisme (for en kritisk diskusjon av konstruktivisme, se Hacking (1999)). En konsekvens av dette er at det sterke programmet ikke har noen forkjærlighet for bestemte metoder eller typer data, siden ingen bestemt metode eller datatype skaper en privilegert tilgang til den sosiale virkeligheten.

⁵ Kuhn har, med utgangspunkt i Wittgenstein og gestalt-psykologi, argumentert for at naturvitenskapelige observasjoner alltid er formet av "paradigmet" forskeren tilhører. Det finnes ingen "rene" sansedata: "Operasjoner og målinger er langt klarere paradigmebestemte enn den umiddelbare erfaringen de til dels er avledet av" (Kuhn 2002: 121).

Thus, cultural sociology is not a method in the sense of insisting upon a single practical technique of gathering evidence, and it is not a methodology in the sense of curbing epistemic uncertainty via reliance on a certain method. For cultural sociology, the successful production of sociological truth requires the adept mobilization of theory (Reed 2012: 36).

Disse standpunktene har formet denne avhandlingen. Studiene av hvordan terroren ble tolket har først og fremst vært drevet av forskningsspørsmål og teoretiske perspektiv, ikke bestemte metodiske tilnærminger eller egenarten til bestemte typer data. Alle analysene har hatt tydelig teoretisk forankring. Det betyr selvsagt ikke at metodikk eller datatype er uviktig; jeg har, spesielt i forbindelse med metafor-teori, måttet reflektere rundt validitet og reliabilitet (Silverman 2001: 219) knyttet til metodebruk. Likevel har et hovedfokus i avhandlingen vært å produsere teoretisk informerte analyser. En konsekvens av dette har vært at jeg har brukt mye plass på å operasjonalisere teori.⁶ Det vitenskapelige målet har hele tiden vært et dialektisk og produktivt møte mellom data og teori. Det er dette kontaktpunktet som skaper vitenskap, og denne kontakten muliggjøres av gode operasjonaliseringer og ryddige analytiske begrep. I alle tre artiklene og i denne innledende delen er operasjonalisering av teori derfor et hovedfokus. Mye arbeid er lagt i å operasjonalisere og anvende relativt abstrakte teorier knyttet til språk, mening og fortellinger.

Det at analyser og begreper er teoriladet betyr likevel ikke at teorien skal pre-determinere analysen. Det er essensielt at man møter datamaterialet med åpenhet, fleksibilitet og nysgjerrighet. Det praktiske analysearbeidet har derfor vært preget av en pendling mellom induksjon og deduksjon. Jeg har ofte undersøkt datamaterialet med visse teoretiske og tematiske forventninger og kodet ut i fra det. Men ofte har uventete temaer og alternative perspektiv dukket opp i tekstene. Dette har ført til reevaluering av teori og analytiske begreper, nye kode-kategorier og nye analyserunder, og så videre, til jeg har opplevd "meningsmetning".⁷

Metaforanalysene i avhandlingen (som er et tema i alle artiklene, men er et hoved-

⁶ Sosiologisk leksikon definerer "operasjonalisering" slik: "Å angi presist hvilke egenskaper som må indentifiseres hos en enhet for at den skal falle inn under et teoretisk definert begrep. Den operasjonelle definisjonen gjør således teoretiske definisjoner forskbare" (Korsnes 2008: 218).

⁷ Det praktiske analyse- og kodearbeidet har typisk bestått av at jeg har jobbet med datautskrifter og fargekodet tekst ut i fra ulike analytiske kategorier. Nye kategorier har ført til nye analyserunder av samme materialet. Mot slutten av analysearbeidet har jeg plassert tekstutdrag i tabeller på måter som systematiserte funnene og tillot kompleks krysskoding med kildehenvisninger til originalmaterialet.

fokus i artikkel 1) var avhengig av en del metodiske teknikker som går hinsides operasjonalisering av teoretiske kategorier. Det er en rekke praktiske problemer knyttet til identifikasjon av metaforer. Blant annet må man ha metoder for å identifisere metaforiske uttrykk, underliggende konseptuelle metaforer, og de systemene metaforene eventuelt tilhører. De grunnleggende arbeidene av Lakoff og Johnson (1980, 1999) om metaforer inneholder ikke metodiske refleksjoner, men mye arbeid er siden gjort for å utvikle metoder forskere kan bruke i egne analyser (Ahrens 2011; Cameron & Maslen 2010; Cameron et al. 2009; Charteris-Black 2004; Cienki 2005; Deignan & Semino 2010; Kövecses 2010; Maslen & Cameron 2010; Todd & Low 2010). I denne avhandlingen har jeg brukt metodene beskrevet av Pragglejazz-gruppen (Crisp et al. 2007) og Schmitt (2005). I appendiks 1 beskrives og eksemplifiseres disse metodene.

2. Forskningsdesign og datagrunnlag

Fredag 22. juli 2011 utførte Anders Behring Breivik to terrorangrep. Det først angrepet var en bilbombe som ble detonert i Regjeringskvartalet i Oslo sentrum. Eksplosjonen drepte åtte og såret mange flere. Det andre angrepet var en skytemassakre på Utøya hvor Arbeiderpartiets ungdomsorganisasjon organiserte sommerleir. Forkledd som politi drepte Breivik 69 og såret 66, før han ble pågrepet av politiet. Terrorangrepene ble gjenstand for enorm mediedekning og ble etterfulgt av en rekke markeringer og samlinger. Denne avhandlingen er en studie av hvordan terroren ble tolket i offentligheten de første fire ukene etter angrepene.

Avhandlingen inneholder også et komparativt element. Spesielt i artikkel 1 sammenligner jeg de norske reaksjonene med de amerikanske reaksjonene etter terrorangrepene 11. september 2001. Disse bestod av koordinerte angrep utført av den islamistiske terrorgruppen al-Qaida. Angrepene kostet 2 996 mennesker livet og førte til at amerikanske styresmakter erklærte krig mot terror, noe som resulterte i en rekke militære intervensjoner, blant annet i Afghanistan og Irak. Ved å analysere daværende president Bushs taler fra de fire første ukene etter angrepene, forsøker jeg å identifisere det kulturelle rammeverket som ble brukt for å forstå hva som hadde skjedd og hvordan nasjonen burde reagere.

Avhandlingens datagrunnlag består utelukkende av naturlig forekommende

"tekster".⁸ Dette er delvis en konsekvens av avhandlings forskningsmål: Å studere *offentlige* tolkninger av terroren. Dette innebærer at alt relevant datamateriale allerede er produsert og gjort tilgjengelig. Det at alt materialet er "naturlig forekommende data" (Silverman 2007: 51) innebærer vitenskapelige fordeler. Man trenger for eksempel ikke bekymre seg for hvordan forskeren har påvirket datamaterialet, siden sosiale aktører selv har produsert tekstene med utgangspunkt i egne kategorier og sosiale situasjon: "Texts provide rich, naturally occurring, accessible data which have real effects in the world" (Silverman 2001: 152). Dette betyr selvsagt ikke at sosiale tekster, slik som de som er analysert i denne avhandlingen, representerer "objektive" sannheter om verden eller hva aktører egentlig tenker. Det finnes ingen rene, "naturlige" data (Silverman 2007: 55). Alle typer data er produsert og kommunisert av situerte, sosiale aktører som forholder seg til komplekse sosiale og kulturelle strukturer. Målet er ikke å finne objektive fakta, men "naturally occurring collective representations of truthfulness" (Alexander intervjuet av Lynch & Sheldon 2013: 263).

Tabell 2.1. Stoltenbergs taler

22.7.2011	Sjokkerende og feigt
23.7.2011	En nasjonal tragedie
24.7.2011	Tale i Oslo Domkirke
25.7.2011	Tale på Rådhusplassen i Oslo
29.7.2011	Tale ved minnemarkering i Folkets Hus, Oslo
29.7.2011	Tale i Central Jamaat-moskeen, Oslo
01.8.2011	Minneord i Stortinget
08.8.2011	Tale ved minnemarkering i regjeringkvartalet
21.8.2011	Tale ved nasjonal minnemarkering i Oslo Spektrum

Denne avhandlingens datagrunnlag er offentlige taler og avistekster. Når det gjelder avgrensning i tid, har jeg i hovedsak sett på tekster fra de første fire ukene etter terrorangrepet. Denne tiden var preget av en tolkingskonsensus (Botvar 2013), og jeg er interessert i å forstå innholdet i denne konsensusen. Offentligheten er ofte splittet og preget av konkurrerende synspunkter; det har sosiologisk verdi å studere de få gangene det offentlige ordskiftet preges

⁸"Tekst" forstås her som "Data consisting of words/or images which have become recorded without the intervention of a researcher (e.g. through an interview)" (Silverman 2001: 119).

av stor enhet, siden dette gir tilgang til grunnleggende kulturelle strukturer som ofte ellers er implisitte. Når det gjelder typer data, var jeg opptatt av å finne sentrale tekster som ga detaljerte beskrivelser av de rådene ideene fra denne tiden. Jeg var mindre opptatt av å kartlegge en stor mengde data, og mer opptatt av å finne nøkkelttekster og gå i dyden på disse. Dette er i tråd med kvalitative metoders egenart. I motsetning til statistiske tilnærminger, kan teoretisk informerte, kvalitative analyser (Reed 2011) avdekke underliggende mønstre via detaljerte analyser av mindre mengder data: "The distinctive contribution that qualitative research can make is by utilizing its theoretical resources in the deep analysis of small bodies of publicly sharable data" (Silverman 2001: 152).

Tabell 2.2. Bushs taler

11.9.2001	Address to the Nation on the Terrorist Attacks
13.9.2001	Proclamation 7462 – National Day of Prayer and Remembrance for the Victims of the Terrorist Attacks on September 11, 2001
14.9.2001	Remarks at the National Day of Prayer and Remembrance Service at the National Cathedral
15.9.2001	The President's Radio Address, September 15
20.9.2001	Address Before a Joint Session of the Congress on the United States Response to the Terrorist Attacks of September 11
29.9.2001	The President's Radio Address, September 29
07.10.2001	Address to the Nation Announcing Strikes Against Al Qaida Training Camps and Taliban Military Installations in Afghanistan
08.10.2001	Address to the Nation on Homeland Security From Atlanta

Hvilke tekster representerer sentrale og viktige tolkninger av terroreren? Avhandlingen er basert på premisset om at visse taler og avistekster kan sees på som vesentlig uttrykk for denne tolkningskonsensusen. I tiden etter terroreren spilte offentlige taler en sentral rolle (Jenssen & Bye 2013). Politiske og nasjonale lederes taler ble sent på tv, sitert ukommentert i aviser og var et viktig element i de mange folkelige samlingene. Toneangivende talere i Norge var blant annet kongen, kronprinsen og daværende ordfører i Oslo Fabian Stang. Den viktigste taleren var kanskje likevel daværende statsminister Jens Stoltenberg. Spørreundersøkelser viste stor oppslutning om han og hans budskap. Dette ble ytterligere bekreftet av en rekke kommentatorer, som roste hans ord og handlinger.⁹ Jeg har derfor valgt Stoltenbergs taler fra denne

⁹ Se s. 4 i artikkel 1, s. 13-14 i artikkel 2 og s. 202 i artikkel 3 for dokumentasjon og diskusjon av dette.

perioden som en inngangsport til den generelle responsen på terroren. Talene er dessuten argumenterende tekster som eksplisitt forsøker å beskrive og forklare hva som har skjedd og hva som bør skje videre, noe som gjør dem til gode studieobjekter. Det er den samme logikken som førte til utvalget av Bushs taler som analyseres i artikkel 1, hvor jeg sammenligner den norske og amerikanske reaksjonen på terrorangrepene. På samme måte som Stoltenbergs, så er Bushs fremferd og taler etter 11. september beskrevet som toneangivende og representative for den generelle amerikanske reaksjonen.¹⁰ Stoltenbergs og Bushs taler oppsummeres i tabell 2.1. og tabell 2.2. Stoltenbergs ni taler består av 4 258 ord. Bushs åtte taler består av 10 125 ord.¹¹

I tillegg har jeg også studert ledere og kommentatorartikler fra landets tre største aviser (VG, Aftenposten, Dagbladet) fra samme tidsperiode.¹² På samme måte som offentlige taler, har aviser en sentral plass i det offentlige ordskiftet.¹³ Dessuten tilrettelegger avisformatet for uttrykksformer som er velegnet for analyse:

The print media (...) is more dialogic, with debate and advocacy often structured into its activity as a normative component of cultural production. It is the technological format whose economic and semiotic systems permit extended, reasoned expositions in editorial, op-ed, and feature review writing. These are the places where cultural codings and narratives are formed and justifications made most explicit in our society. The print media, in short, are the strategic research site for uncovering the complex structure of civil discourse. (Smith 2005: 53-54)

Denne tankegangen ligger bak mitt valg av avistekster da jeg ville finne tydelige og viktige tolkninger av terroren. Jeg har videre valgt ledere og kommentarartikler, siden disse fremmer

¹⁰ Før terroren ble Bush ofte latterliggjort for sine manglende verbale evner. Etter angrepene ble han rost i media for sine taler (f.eks. *San Francisco Chronicle* (2001)), og hans popularitet ("presidential approval rate") økte fra 50 til 90 prosent, den høyeste popularitet en amerikansk president har hatt etter andre verdenskrig (Gallup 2013).

¹¹ Talene er lastet ned fra de offisielle norske og amerikanske nettsidene (<http://regjeringen.no> og <http://www.gpo.gov>).

¹² Hentet fra mediedatabasen Retriever (<http://www.retriever-info.com>).

¹³ Jeg har altså valgt taler av statsministeren og landets største aviser fordi disse har en viktig og fremtredende posisjon i offentligheten. Det er likevel uklart i hvilken grad påstander fremmet i disse tekstene har *påvirket* opinionen, og i hvilken grad disse tekstene kun *reflekterer* allerede eksisterende meninger. Jeg har ikke her tatt stilling til dette spørsmålet, siden målet har vært å forstå de felles underliggende strukturene som formet responsene på terroren. Jeg har betraktet disse tekstene som viktige og tydelige eksempler på denne responsen, uten å ta stilling til hvem som har "definisjonsmakten". Det er likevel viktig også å undersøke hvordan makt og tilgang til ressurser og posisjoner former hva slags meninger som kommer til uttrykk i offentligheten (Alexander 2011a). Vi trenger mer forskning på hvordan makt påvirket tolkningen av terroren (se også diskusjon s. 73). Grønstad (2013) har for eksempel vist at selv om ordskiftet var preget av enhet, var det mange som likevel ikke kjente seg igjen i dette fellesskapet, men som av ulike grunner ikke uttrykte disse avvikende meningene.

tydelige synspunkter og har en resonnerende og argumenterende stil. På samme måte som talene, muliggjør slike typer tekster analyser som kan gå i dybden og identifisere underliggende kulturelle strukturer. Kjernen i dette datamaterialet har vært ledere og kommentatorartikler i VG, Aftenposten og Dagbladet fra perioden 23. juli til 6. august 2011, til sammen cirka 125 tekster. Disse tekstene og talene har stått i sentrum i analysene, men jeg har også sett på andre taler (slik som taler av kongen og kronprinsen) og andre typer avistekster (slik som nyhetssaker). Jeg har også gjort analyser av avistekster etter denne perioden. Jeg har sett på hvordan terroren ble omtalt ut over høsten 2011 og diskusjoner knyttet til de psykiatriske diagnosene av Breivik og rettsaken mot Breivik.¹⁴ Selv om avhandlingens fokus er de første fire ukene etter terroren, vil jeg også bruke eksempler utenfor denne perioden, for å kontrastere tolkningene fra den første tiden og sette dem inn i en større kontekst.

3. Ethiske refleksjoner

Denne avhandlingen følger forskningsetiske retningslinjer, slik de er beskrevet i metode-litteraturen (f.eks. Silverman 2001; Thagaard 2003) og av *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora* (NESH 2006). Forskningsetikk innebærer blant annet hensyn til personer, grupper, forskersamfunnet og forskningsformidling. Denne avhandlingen omhandler en traumatisk og vond hendelse. Siden avhandlingen utelukkende er basert på materiale fra offentligheten, har krav til informert samtykke, konfidensialitet og anonymitet ikke vært relevant. Det har likevel vært viktig ikke å skrive og formidle noe som kan virke sårende for de menneskene som ble berørt, direkte eller indirekte, av terroren. Vitenskapelige analyser inneholder alltid en viss grad av analytisk distanse og objektivisering. Jeg har hele tiden forsøkt å kombinere dette analytiske blikket med respekt og hensyn til alle som ble berørt av de grusomme hendelsene 22. juli 2011.

¹⁴ I tillegg har jeg gjort analyser av videomateriale, spesielt tv-dekningene (NRK og TV2) av masse-mønstringene 25. juli 2011. Avhandlingen inneholder ikke disse analysene, men de gjorde det mulig å sjekke transkriberte taler opp mot den faktiske fremførelsen. Dessuten ga dette innsikt i talenes og reaksjonenes ikke-verbale og visuelle komponenter. Mediedatabasen som ble brukt er *Red Hen Lab* (<http://redhenlab.org>), drevet av Francis F. Steen og Mark Turner.

Kapittel 3. Fortellingens struktur

Det er mange temaer som kunne vært diskutert i større detalj i denne innledende delen.¹⁵ Siden man må foreta vinklinger og avgrensninger, har jeg valgt å bruke den knappe plassen til å presentere og anvende en teori om hvordan fortellinger former det offentlige ordskiftet. Jeg mener at en slik teori har vitenskapelig verdi, og at den er den beste måten å gi en helhetlig forståelse av det offentlige ordskiftet etter 22. juli, slik det er analysert i artiklene.

Det narrative fokuset kom gradvis: I forbindelse med de empiriske analysene ble jeg mer og mer bevisst på hvor viktige narrative strukturer var i datamaterialet. Den første artikkelen var et resultat av en interesse for metaforer og språklige mekanismer. Detaljerte studier av disse, presentert i artikkel 1, viser at det dominerende metaforsystemet i talene hos Bush og Stoltenberg nettopp peker mot en fortelling hvor det nasjonale fellesskapet er hovedpersonen. Det narrative ble også viktig i artikkel 2. Hovedfokuset her var fenomenologiske teorier om mening, men for å forstå dette, var det nødvendig også å forstå hva slags fortellinger Stoltenberg formidlet. I artikkel 3 ble fortellinger hovedtemaet. For å forstå hvordan avisene skrev om 22. juli, benyttet jeg meg av narrativ teori og analyserte hvordan individer og grupper ble gjort til karakterer i en fortelling.

Jeg vil nå videreutvikle dette narratologiske fokuset. I dette kapittelet vil jeg presentere en definisjon av "fortellinger" som gjør det mulig å forstå fortellingens sentrale elementer. Argumentasjonen i dette kapittelet er i stor grad basert på litteratur assosiert med humanistiske fag, spesielt litteraturvitenskap. Dette er i tråd med en kultursosiologisk tilnærming, hvor man ofte henter verktøy fra humaniora for å forstå samfunnets meningsdimensjon.¹⁶ Refleksjonene i dette kapittelet er likevel bare et steg på veien mot det som er en sosiologisk studie. Diskusjonen her legger grunnlaget for det jeg kaller teorien om sivile fortellinger, som jeg presenterer i kapittel 4. I kapittel 5 utledes et sett med analytiske verktøy fra denne teorien. I kapittel 6 anvendes så disse for å gi et helhetlig og analytisk blikk

¹⁵Viktige og relevante temaer som kunne vært utviklet i større detalj: Forholdet mellom kulturelle strukturer og sosiale handlinger og makt; teoretisk syntetisering av kultursosiologi, metafor-teori og fenomenologi; metodologiske og analytiske spørsmål knyttet til komparative studier av kulturelle traumer.

¹⁶"Almost all the ideas of cultural sociology are concepts or theories taken from the humanities, and then re-situated within a study of society, I would say. I think that sociologists are too oriented towards the natural sciences, in terms of both methods and aspirations. We need to go back to the idea of *Geisteswissenschaften* and Dilthey's ideas and think of ourselves as part of the human studies" (Alexander interjvuet av Larsen 2014: 75).

på ordskiftet etter 22. juli. Målet er en teoretisk informert sosiologisk analyse av det offentlige ordskiftet, men for å nå dit, må vi først få et solid grep på visse grunnleggende kjennetegn ved fortellinger.

1. Hva er en fortelling? En definisjon

Fortellinger er et universelt menneskelig fenomen (Barthes 1975) – mennesket har et behov for fortellinger, og bruker disse for å forstå seg selv og verden de lever i (McAdams 1997). Men universelle fenomen som omslutter oss blir fort gjennomsluttede og selvsagte. For å synliggjøre fortellinger og deres indre logikk, vil jeg presentere en definisjon, og elementene i definisjonen vil strukturere den videre diskusjonen. Vi vil se at det som vektlegges her som sentrale narrative elementer (slik som karakterer og handlinger) gang på gang vil være et viktig tema også i analysene.

Det er ikke plass her til å beskrive narratologiens historie (se f.eks. Riessman 2008: kapittel 1). Innholdet i dette kapittelet er likevel i stor grad en syntese av andres tenkning om det narrative (Abbott 2008; Berkaak & Frønes 2005; Frønes 2001; Gaasland 1999; Gripsrud 2011; Smith 2005; Thwaites, Davis, & Mules 2002). I min gjennomgang av fortellingens strukturer er det få enkeltelementer som er originale. Selve definisjonen av fortelling og syntetiseringen av stoffet er likevel mine egne.

De to kanskje mest grunnleggende elementene i alle fortellinger er karakterer og handlinger. Allerede Aristoteles (1997: 36) nevner disse to som essensielle deler av diktning. Narratologer har hatt en tendens til å vektlegge enten karakterene eller handlingen som det viktigste i en fortelling (Abbott 2008: 131), men dette er unødvendig, siden skillet er en idealtypisk oppdeling. I praksis kan man ikke skille mellom handlingen og den som handler. Begge elementene er like viktige. Det er likevel analytiske fordeler ved å holde på dette skillet, og jeg vil vektlegge det i min egen definisjon av "fortelling":

En fortelling er en *representasjon av karakterer som handler i tid.*

Dette er en meget generell forståelse av hva en fortelling er.¹⁷ Definisjonen skiller for eksempel ikke mellom fiktive og ikke-fiktive fremstillinger. Likevel er det mye man kan si om – og med – denne enkle definisjonen. De sentrale elementene i definisjonen (kursivert) vil strukturere den videre diskusjonen.¹⁸

1.1. En fortelling består av *karakterer som handler*

Abbott (2008: 3) påpeker at barn får evnen til å fortelle historier når de er tre eller fire år gamle, samtidig som de utvikler evnene til å kombinere substantiv og verb.¹⁹ Skillet mellom substantiv og verb (og grammatisk subjekt og verbal) tilsvarer to grunnleggende måter for mennesket å forholde seg til verden på: Vi forholder oss til objekter (substantiv) og prosesser/handlinger (verb). For at mennesket skal overleve er det nødt til å kunne forstå og kommunisere disse to aspektene ved livet. Vi er totalt avhengige av å forstå hva slags objekter (inkludert oss selv, andre mennesker, fysiske objekter, abstrakte størrelser osv.) som konstituerer vårt liv. Dessuten må vi kunne begrepsfeste de forandringer, handlinger og prosesser som konstant former og endrer verden. Disse to eksistensmodiene fanges opp av språkets skille mellom substantiv og verb – og er også essensielle i enhver fortelling: Fortellinger handler om *noen* som *gjør* noe. Det at fortellinger reflekterer denne grunnleggende dobbeltheten, kan være en grunn til fortellingenes universalitet: De er effektive kognitive strukturer som kan gi mening til både enkle og komplekse menneskelige handlinger.²⁰

¹⁷ For alternative, men beslektede definisjoner, se Abbott (2008: 13), McAdams (1997: 30) og Thwaites et al. (2002: 118). For en gjennomgang ulike definisjoner, slik de er brukt i kvalitativ samfunnsvitenskap, se Riessman (2008: kapittel 1).

¹⁸ Noen forskere mener at det å entydig definere "fortellinger" begrenser analysen og skaper mindre fleksibilitet i møte med data (f.eks. Gubrium & Holstein 2009: xix). Jeg er ikke enig i dette. I tråd med det vitenskapsteoretiske synspunktet skissert i forrige kapittel, mener jeg at gode analyser er teoriinformerte og at tydelige begrepsdefinisjoner skaper tydelige analyser.

¹⁹ Dette er på samme tid som barn begynner å forme minner som de vil bevare til voksen alder, noe som kan indikere at det bare er mulig for mennesker å skape minner, hvis disse har en narrativ form (Abbott 2008: 3).

²⁰ Den strukturalistiske og semiotiske narratologien var basert på at man brukte grammatikk og språk som en modell for å forstå fortellinger. Man brukte saussureianske prinsipper og lette etter fortellingens "grammatikk" (Selden & Widdowson 1993: 109). Barthes oppsummerer dette synspunktet: "Structurally, narrative belongs with the sentence without ever being reducible to the sum of its sentences: a narrative is a large sentence, just as any declarative sentence is, in a certain way, the outline of a little narrative. The main categories of the verb (tenses, aspects, modes, persons) have their equivalent in the narrative, except that they are expanded and transformed to match its size, and are equipped with signifiers of their own (often extremely complex ones). Moreover, the 'subjects' themselves, in their opposition to verbal predicates, also tend to conform to the sentence model: the actantial typology put forward by A. J. Greimas sees the great number of characters to be found in narrative as equivalent to the elementary functions of grammatical analysis. The kind of homology

McAdams (1997: 30) beskriver dette potensialet: "In the narrative mode of thought, we seek to explain events in terms of human actors striving to do things over time."

En handling innebærer motivasjon og intensjon, og motivasjon og intensjon innebærer temporalitet: Man handler fordi man ønsker å oppnå noe som ikke er tilfelle i nåtiden.²¹ Sagt på en annen måte: For å handle må man kunne forestille seg fremtiden. Menneskelig handling bygger på temporal forestillingskraft og en evne til å forestille seg at man som subjekt kan påvirke verden. Det betyr likevel ikke at alle handlinger når sitt mål. Handlinger og fortellinger eksisterer i et spenningsforhold mellom to mulig utfall: det at handlingen lykkes og at den mislykkes. Komplekse fortellinger inneholder ofte en rekke karakterer, mål og handlinger. Likevel vil som regel også komplekse fortellinger handle om et overordnet mål, og når dette målet er nådd, vil typisk fortellingen avsluttes. Fortellinger hvor handlingen lykkes, intensjonen oppfylles og målet nås vil jeg beskrive som fortellinger med *positivt utfall*. Fortellinger hvor det etter hvert blir tydelig at hovedpersonen ikke vil nå sitt mål, vil jeg omtale som fortellinger med et *negativt utfall*. Før fortellingene er avsluttet, er begge utfallene mulig, og dette skaper spenning og gir det endelige utfallet emosjonell ladning. En ren deterministisk beskrivelse av et handlingsforløp inneholder ikke slik spenning. En narrativ fremstilling av et positivt utfall er gedefylt fordi det *kunne* vært mislykket; og motsatt blir et negativt utfall bittert fordi det *kunne* være vellykket. På denne måten er fortellinger voluntaristiske og ikke-deterministiske representasjoner av den menneskelige handlingens muligheter. I motsetning til for eksempel naturvitenskapelige beskrivelser, fokuserer fortellinger på menneskers handlekraft, valgfrihet og evne til å påvirke sin situasjon. Ved å understreke flere mulige utfall, blir det faktiske narrative utfallet mer meningsfylt, og åpnes opp for moralsk evaluering. Et godt eksempel på hvordan narrativ fremstilling får kraft ved at den vektlegger usikkerhet og flere mulige utfall, er Stoltenbergs minnetale i Stortinget 1. august 2011:

here suggested is interesting not merely for its heuristic value, but also because it implies an identity between language and literature" (Barthes 1975: 241). Denne avhandlingen benytter seg av semiotiske innsikter, blant annet fokuser på karakterer/subjekt og handlinger/verbal som nevnes i sitatet, men er ikke basert på en strukturalistisk idé om at alle symbolsystemer (slik som fortellinger) er basert på språkssystemets regler. I stedet baserer jeg meg på kognitiv lingvistik og innsikten om at mange av de viktigste kognitive strukturene er pre-lingvistiske og at det er disse som strukturerer språk og også andre symbolsystemer (f.eks. fortellinger eller kroppsspråk) (Evans & Green 2006; Lakoff & Johnson 1999).

²¹ Webers handlingsdefinisjon presiserer at handlinger er meningsfylte og motiverte, hvis ikke er de kun "adferd" (Weber 1978) (se også diskusjon i kapittel 2).

Det norske folk ble satt på en ugjenkallelig prøve 22.juli. Kartet ble sprengt. Kompasset skutt i filler. Hver og en måtte velge sin sti i et landskap av sjokk, frykt og fortvilelse. Det *kunne* endt galt. Vi *kunne* gått vill. Men det norske folk fant fram. Ut av mørket og uvissheten vendte vi hjem til Norge igjen (min kursivering) (Stoltenberg 2011a).

1.2. En fortelling er en *representasjon i tid*

En fortelling er alltid en *representasjon* og en representasjon av *noe* (handlede karakterer). Inspirert av semiotisk tegnteori, vil jeg her snakke om fortellingens innholdsplan (signifikat) og uttrykksplan (signifikant) (Gripsrud 2011: 205). Disse to planene tilsvarer fortellingens to typer tid, en indre (innholdsplanet) og en ytre (uttrykksplanet). Fortellingens innholdsplan følger en lineær tidslogikk: Tiden har bare én retning og beveger seg i en bestemt hastighet. Når noe fortelles derimot, blir tiden formbar og fri. Både rekkefølge og varighet kan manipuleres fritt. Man kan begynne med det som hendte sist. Man kan bruke en time på å fortelle om noe som bare varte et minutt, eller man kan oppsummere et år i en setning. Uttrykksplanet har en temporal frihet innholdsplanet ikke har. For Ricoeur (1984) er fortellingens store fortjeneste det at den på denne måten kan gjøre naturens tid om til "menneskelig tid" (Abbott 2008: 4). Naturen, slik den beskrives av naturvitenskapene, har sin egen orden og sin egen tid uavhengig av menneskets planer. Fortellinger derimot projiserer en menneskelig orden på verden og tiden. Fortellinger handler om menneskelige prosjekter og deres lykke og ulykke. Fortellinger gjør det mulig å påføre mennesker og hendelser temporal sammenheng og mening. I artikkel 2 (se også diskusjon s. 61) bruker jeg fenomenologiske teorier for å forstå hva som skaper mening. Jeg argumenterer for at mening blant annet er et produkt av at begivenheter fremstår som temporalt organisert, noe jeg beskriver som integrert tid. Fortellinger har nettopp den egenskapen at de kan forvandle isolerte hendelser til meningsfulle deler i en større helhet (Johnson 1993: 175).

I tillegg til at fortellinger ordner tiden, er fortellinger preget av en grunnleggende historisitet. Alt nytt må forstås mot en bakgrunn av noe man allerede kjenner (Schütz & Luckmann 1973: 229). Et uttrykk for dette er at fortellinger ofte refererer til andre, tidligere fortellinger, en prosess som fanges opp av begrepet intertekstualitet (Agger 1999; Thwaites et al. 2002: 96).²² Vi skal se at en rekke intertekstuelle referanser ble brukt for å forstå 22. juli-

²² "Intertekstualitet" refererer normalt til hvordan alle typer tekst står i forhold til hverandre. I det følgende vil

terroren og plassere den i en historisk sammenheng.

2. Tre narrative karakterer

Vi har sett hvordan fortellinger fremstiller mennesker og deres målrettede handlinger. Den, de eller det som handler vil jeg beskrive som *karakteren(e)* i fortellingen. Den prototypiske narrative karakter er et menneske som manipulerer sine fysiske omgivelser (Turner 1996: 38). Via metaforiske og metonymiske overføringer kan fortellinger likevel handle om karakter som ikke er enkelt-individer. Nedenfor skal vi se mange eksempler på at sosiale felleskap og abstrakte størrelser blir forstått som karakterer med handlekraft.²³

Jeg vil i det følgende skille mellom tre typer karakterer. Disse tre typene kan forstås som tre narrative funksjoner og som en logisk forlengelse av fortellingens fokus på målrettet handling. Man har *protagonisten*, som er den handlende, det *omstridte objektet*, som er handlingens mål, og *antagonisten* som forsøker å hindre protagonisten i å nå sitt mål (se også diskusjon i artikkel 3, s. 199).

2.1. Protagonist

Protagonisten er fortellingens hovedperson og den karakteren som står i fortellingens sentrum. Fortellingens hovedtema er typisk protagonistens motiv, mål og handlinger.

En god fortelling skaper innlevelse (Alexander 2011a: 25). Uten innlevelse kjenner ikke tilhøreren (eller leseren osv.) spenning og har ikke et ønske om å følge fortellingen videre. Innlevelse i fortellinger er et vanskelig og komplekst fenomen. Det virker likevel rimelig å anta at en hovedmekanisme for innlevelsen er protagonisten.²⁴ Ved å projisere egne erfaringer på hovedpersonen blir denne forståelig for oss, slik at vi kan leve oss inn i hovedpersonens prøvelser og triumfer. Hvis usikker streben er et grunntema i både livet og i fortellinger, kan

jeg begrense meg til det vi kan kalle narrativ intertekstualitet: Hvordan fortellinger referer til andre fortellinger.

²³ For å understreke at fortellinger kan handle om ikke-menneskelige subjekter, velger noen forfattere å bytte ut "karakter" med "enhet" eller "existents". Abbott skriver: "There are two components to every story: the events and the entites involved in events" (2008: 19). Abbott beskriver kun "entites with human qualities" (2008: 19) som "karakterer".

²⁴ Ofte er hovedpersoner i fiktive verk ordinære uten spesielle kjennetegn, noe som gjør det enklere for publikum å leve seg inn i karakteren: "Generally the hero's character has the neutrality that enables him to represent wish-fulfilment" (Frye 1957: 167).

det være at denne parallelliteten er et viktig grunnlag for innlevelsen. Hvis fortellingen har et positivt utfall, føler vi glede. Hvis protagonisten ikke når målet og taper, føler vi sorg og ulykke.²⁵

2.2. Omstridt objekt

Det målet protagonistens handler mot vil jeg beskrive som "omstridt objekt". Dette objektet kan være et fysisk objekt (f.eks. da AUF utalte at de skulle "ta tilbake Utøya") eller noe abstrakt (f.eks. da VG skrev "Da folket tok Norge tilbake"²⁶). Det omstridte objektet kan også være et menneske med egne motiver og handlekraft, men siden det omstridte objektet først og fremst defineres som noe protagonisten søker, vil det som regel fremstilles med relativt lite autonomi. Det er typisk noe som må søkes, kontrolleres og beskyttes.²⁷ Derfor beskriver jeg det som et objekt, selv om det også kan representeres som en menneskelig karakter.

Hvis man skal illustrere dette poenget grammatikalsk, er det omstridte objektet det grammatiske objektet: Hamlet (subjekt) søker (verbal) hevn (objekt). Flere narratologer har ment at et subjekts streben for å nå et mål er det viktigste kjennetegnet ved fortellinger. Både Propp og Greimas har denne ideen som kjernen i sine formalistiske og strukturalistiske modeller (Gripsrud 2011: 206). Menneskets grunnvilkår er at vi er i verden og må forsøke å gjennomføre våre prosjekter. Vi må hele tiden handle, både for å overleve og for å skape mening. Dessverre er det ofte slik at våre handlinger ikke lykkes – noen ganger mislykkes de plutselig og brutalt – eller man handler i uvisshet i årevis mot et mål man ikke vet om man noensinne vil nå. Den menneskelige handling, og dens iboende usikkerhet, er et grunn-

²⁵ Siden en fortelling struktureres av protagonistens situasjon, ønsker og handlinger, legger dette til rette for innlevelse med protagonisten. Protagonisten vil som regel fremstå som "helt" og antagonistene som "skurk". Men hvis protagonisten representerer verdier og handler på måter vi ikke aksepterer, kan dette skape emosjonell og kognitiv dissonans. Nedenfor (s. 45) skal vi se at Breivik forsøkte å presentere en fortelling hvor han selv var "helt", men hvor veldig få var villige til å akseptere denne fremstillingen.

²⁶ VGs førsteside 26. juli 2011.

²⁷ Innenfor fiksjon finnes det en lang tradisjon for at det omstridte objektet er kvinnelig, mens protagonisten er mannlig. På denne måten bekreftes og opprettholdes stereotypiske beskrivelser av menn som aktive og kvinner som passive. I forbindelse med nasjonalstaten og demokratiet, er det en tendens til at samfunnets verdier fremstilles som kvinnelige, passive og sårbare på en måte som gjør at de aktivt må beskyttes. Eksempler på kvinnelige personifiseringer av nasjonale fellesskap og verdier er "Marianne" (Frankrike), "Britannia" (Storbritannia) og Frihetsgudinnen (USA). Disse kvinnelige symbolene kan lett gjøres til omstridte objekter i fortellinger hvor det nasjonale fellesskapet aktivt må beskytte og forsvare sine verdier.

element i fortellinger. Som vi har sett, eksisterer fortellinger i et voluntaristisk spenningsfelt – spenning knyttet til om protagonisten klarer å nå det omstridte objekt.

2.3. Antagonist

Den mest effektive måten å knytte usikkerhet og dramatikk til protagonistens prosjekt er ved å introdusere en antagonist som kjemper mot protagonisten. Hovedpersonen handler for å nå et bestemt mål, og fortellingen avsluttes når dette har skjedd, eller når det er blitt klart at målet ikke kan nås. Når en fortelling inkluderer en motstander, øker det dramatiske potensialet; konflikten (*agon*) mellom de to partene blir det sentrale (Frye 1957: 167). Identifikasjon med protagonisten kan danne grunnlag for sosialitet, men antipati med antagonistens fremhever sosial konflikt og inn-/ut-gruppeidentitet (Augoustinos, Walker & Donaghue 2006: 204). Man sympatiserer med helten, føler avsky for skurken, og er spent på om helten klarer å beseire skurken til slutt og oppnå det omstridte objektet. Denne dramaturgiske strukturen har dominert fiktiv og ikke-fiktiv historiefortelling i tusenvis av år. For eksempel kan man lese Bibelen og kristen teologi som fortellingen om Guds og Satans (hebraisk for "motstander") kamp om menneskehetens skjebne.

Disse tre narrative karakterene – protagonist, antagonist og omstridt objekt – kan manipuleres og utvides på et utall måter og slik danne komplekse fortellinger. For å nå sitt hovedmål må for eksempel protagonisten først oppnå en rekke delmål. Eller det viser seg at det egentlige målet var noe annet enn han eller hun først trodde. De alle fleste fortellinger inneholder flere karakterer, men likevel kan de fleste karakterer i fortellinger defineres ut i fra hvordan de forholder seg til hovedpersonens overordnede prosjekt; de kan typisk forstås som protagonistens eller antagonistens hjelpere (Selden & Widdowson 1993: 111).

3. Sjangere

Narratologer siden Aristoteles har forsøkt å identifisere fortellingens grunnelementer. De har gjerne også teoretisert hvordan bestemte konstellasjoner av disse danner arketyperiske narrative kategorier. Dermed kan man finne et mindre antall narrative strukturer som er mer generelle enn de vanlige sjangerbetegnelsene. Ett slikt arbeid vil legge grunnlaget for den videre

diskusjonen av sjangere, nemlig Fryes sjangerteori.

I sin bok *The Anatomy of Criticism* fra 1957 forsøker Frye å identifisere grunnleggende kjennetegn ved vestlig litteratur. Et hovedpoeng hos Frye er at litteraturen kan deles opp i fire grunnstrukturer, som han beskriver som "romanse", "tragedie", "komedie" og "satire" (Frye 1957: 162). Disse fire sjangerne vil spille en viktig rolle videre, så det er viktig å forstå logikken bak Fryes oppdeling. Jeg har vektlagt at karakterer og handlinger er to essensielle elementer i enhver fortelling. Det er med et lignende utgangspunkt at Frye konstruerer sitt system. Vi har sett at målrettet handling er med på å definere fortellinger, og at protagonisten i en fortelling gjerne søker et omstridt objekt. Frye mener at fortellinger generelt kan deles i to: De hvor hovedpersonen lykkes og de hvor han eller hun mislykkes – det jeg har beskrevet som positivt og negativt utfall (s. 256). Disse mulige resultatene kan forstås som motpolene på en *handlingsakse*.

I tillegg til handling og et handlingsutfall, inneholder som nevnt alle fortellinger karakterer. Frye mener at karakterer i en fortelling kan *skildres* ulikt. Han mener at en nøkkel til å forstå sjangere er at man generelt kan skille mellom fortellinger om karakterer med større og mindre handlekraft. Denne noe uvante tilnærmingen til å klassifisere karakter på er hentet fra Aristoteles. Aristoteles mente at all dikting handler om å "etterligne" (gresk: *mimese*), og at diktning kan klassifiseres ut i fra hva slags *typer* mennesker diktningen etterligner:

Hver diktart får således sitt særpreg etter karaktereiendommelighetene hos de mennesker den etterligner. (...) På dette punktet skiller også tragedien og komedien lag; for den siste vil etterligne mennesker som er verre, den første mennesker som er bedre enn de nulevende (Aristoteles 1997: 27-28).

Frye tolker (fritt) Aristoteles slik at han her ikke først og fremst snakker om karakterens moral, men karakterenes handlekraft: "Fiction, therefore, may be classified, not morally, but by the hero's power of action" (Frye 1957: 33). På den ene siden har man mytiske fortellinger om guder med handlekraft hinsides det menneskelige. Disse beskriver Frye som "høy-mimetiske", siden de "etterligner" karakterer som er mektigere enn vanlige mennesker. Frye mener at tragedien og romansen er høy-mimetiske, siden de handler om opphøyde karakterer, som konger og helter. På den andre siden har vi "lav-mimetiske" fortellinger som handler om vanlige individer uten stor handlekraft. Komedien og satiren er lav-mimetisk,

siden de ofte handler om menneskelig feil og svakhet. Jeg har vektlagt at fortellinger tematiser den menneskelige handlingens muligheter. Dette gjelder også lav-mimetiske fortellinger, men fokuset er på handlinger uten store konsekvenser. Disse motsatte måtene å beskrive karakterene i en fortelling på skaper en *karakterakse*. Når karakter- og handlingsaksen kombineres, dannes en tabell med de fire sjangerne (tabell 3.1).

Tabell 3.1. Fryes fire sjangere

		Karakterakse	
		Lav-mimetisk	Høy-mimetisk
Handlingsakse	Negativ	Satire	Tragedie
	Positiv	Komedie	Romanse

Satiren omhandler karakter uten ekstraordinære evner som ikke når sine mål og hvor det ikke går bra til slutt: "We have a sense of looking down on a scene of bondage, frustration, or absurdity" (Frye 1957: 34). Realistisk og modernistisk skjønnlitteratur er ofte satirisk. Innenfor modernismen er Kafkas forfatterskap et komplett eksempel på lav-mimetisk satire. Her beskrives avmakt, sosial ensomhet og endeløs streben uten resultat. Komedien handler også om "vanlige" mennesker, men i motsetning til satiren, går det som regel bra til slutt. Komedien trenger ikke nødvendigvis være lattervekkende; de definerende trekkene er at det handler om vanlige mennesker som mer eller mindre lykkes med sine mål. Tragiske fortellinger er høy-mimetiske i den forstand at det handler om karakterer med ressurser, status og handlekraft – men hvor det likevel går dårlig. Den klassiske greske tragedien er en tydelig representant for sjangeren, og det samme er senere tragedier som *Hamlet* (1602) og *Brand* (1865). Bibelen inneholder også en rekke slike høy-mimetiske tragedier: syndefallet, syndfloden, fortellingen om Job, og Jesus' lidelseshistorie. Romansen er ikke først og fremst "romantisk", men handler om karakter med stor handlekraft og det godes triumf over det onde. "The central form of romance is dialectical: everything is focussed on a conflict

between the hero and his enemy, and all the reader's values are bound up with the hero" (Frye 1957: 187). Romansen handler om at helten gjennomgår prøvelser, overvinner motstanderen, for til slutt å nå sitt mål.

Kapittel 4. En teori om sivile fortellinger

Storparten av narratologien, fra Aristoteles til Frye, omhandler fiksjon. Det er likevel viktig å merke seg at representasjoner av ikke-fiktive forhold også ofte har en narrativ struktur. En fortelling er som nevnt representasjoner av karakterer som handler i tid. Denne definisjonen innebærer at mye ikke-fiktiv tekst og tale kan forstås som fortellinger. Dette kapitlet handler om én bestemt type ikke-fiktive fortellinger, det jeg har valgt å kalle *sivile fortellinger*. Først vil jeg beskrive hva en sivil fortelling er og hvordan den står i forhold til teorier om offentlighet. Deretter vil jeg, med utgangspunkt i Fryes sjangertypologi, presentere en skjematisk tilnærming til sivile fortellinger.

1. Den sivile sfære og sivile fortellinger

Teorien om sivile fortellinger baserer seg på kultursosiologiske teorier om den sivile sfære, spesielt slik det er formulert av Alexander (2010, 2011a, 2011b). I sitt verk, *The Civil Sphere* (Alexander 2006),²⁸ beskriver han den sivile sfære på denne måten:

We need to understand civil society as a sphere that can be analytically independent, empirically differentiated, and morally more universalistic vis-à-vis the state and the market and from other social spheres as well. (...) I would like to suggest that civil society should be conceived as a solidarity sphere, in which a certain kind of universalizing community comes to be culturally defined and to some degree institutionally enforced. To the degree that this solidary community exists, it is exhibited and sustained by public opinion, deep cultural codes, distinctive organizations – legal, journalistic and associational – and such historical specific interactional practises as civility, criticism, and mutual respect. Such a civil community can never exist as such; it can only be sustained to one degree or another. It is always limited by, and interpenetrated with, the boundary relations of other, non-civil spheres (Alexander 2006: 31).

Alexander beskriver hvordan den sivile sfæren opprettholdes og støttes av sosiale institusjoner, men at kjernen i det sivile er normative og kulturelle størrelser. Dette gjør at den sivile sfære er essensielt kommunikativ. Smith (2005: 51) beskriver hvordan det ikke finnes stum sivilitet, siden det sivile alltid handler om å begrunne, evaluere og kritisere:

²⁸ Finnes også i en forkortet utgave på norsk (Alexander (2015)).

Civil society is by its nature and very definition public rather than private, and can be understood as an associative sphere of communicative activity oriented toward the moral regulation of society that thrives on and demands the relatively unrestricted interchange of information and opinion.

Disse synspunktene legger grunnlaget for min forståelse av offentlighet i denne avhandlingen.²⁹ Innenfor kultursosiologiske studier av det offentlige ordskifte er fortellinger blitt et viktig forskningsområde (Alexander, Breese & Eyerman 2011; Polletta & Chen 2012). Smith og Alexander legger stor vekt på at den kanskje viktigste formen for kommunikasjon i den sivile sfære er fortellinger (Alexander 2006: 60; Smith 2005). På tross av dette, definerer de ikke begrepet på noen tydelig eller avgrenset måte.³⁰ Med utgangspunkt i diskusjonen av fortellinger i kapittel 3, er det her mulig å få et godt, teoretisk grep på sivile fortellinger: De har de samme kjennetegnene som alle fortellinger (de er representasjoner av karakterer som handler i tid). I tillegg henvender de seg til en *generalisert offentlighet*, pretenderer å fremstå som *sanne*, omhandler *samfunnsmessige spørsmål* og struktureres av *sivilsamfunnets normer*.

I motsetning til fiktive fortellinger, omhandler sivile fortellinger den "ekte" verden (noe som innebærer at de har en referensiell dimensjon i tillegg til uttrykks- og innholdsdimensjonen, jf. s. 27). En sivil fortelling er alltid adressert til en offentlighet (slik som en avisleder eller statsministerens nyttårstale). Den *kan* også ha en spesifikk adressat (f.eks. når en politiker henvender seg til en annen i en debatt). Slike utsagn inneholder likevel også en generell henvendelse. Alle sivile fortellinger er offentlige i dobbelt forstand. De *fremføres* i en offentlighet, og *henvender seg* til en abstrakt offentlighet – selv om de noen ganger *også* har en bestemt og konkret adressat. Dette henger sammen med at sivile fortellinger omhandler samfunnsspørsmål, og at de baserer seg på normer som i prinsippet skal kunne universaliseres. Siden de handler om noe felles (samfunnsspørsmål) og er basert på universelle normer (slik som sannhet, rettferdighet), har alle rett til å mene noe om det som blir sagt. Denne typen universalisme er et av kjennetegnene som skiller det sivile fra andre samfunnssfærer, slik som familie, religion og marked (Alexander 2006: 203).

²⁹ I avhandlingen vil jeg bruke begrepet "offentlighet", "det offentlige rom" osv. synonymt med de engelske begrepene "civil sphere" og "public sphere". Se Alexander (2006: 23-36) for en kritisk gjennomgang av ulike samfunnsvitenskapelige og filosofiske forståelser av disse begrepene.

³⁰ Smiths (2005: 18) definisjon er både løs og tautologisk: "We can understand narratives as the stories we construct and exchange in the effort to make sense of the world." (Alexander 2006: 60) bruker begrepet sivil fortelling ("civil narrative"), men definerer det ikke.

Sivile fortellinger er viktige. De former vår forståelse av små og store sosiale spørsmål – både hverdagspolitikk og spørsmål knyttet til akutte kriser og nasjonal identitet. Smith (2005) har vist hvordan sivile fortellinger kan påvirke om et land går til krig eller ikke. Det er derfor mye å tjene på å få et analytisk grep på hva slags struktur slike fortellinger har. I det følgende vil jeg presentere en teoretisk og analytisk tilnærming til sivile fortellinger. Vi har sett hvordan Frye mente litteratur kan forstås ut i fra to akser som beskrev kjennetegn ved karakterene og handlingene. Med det samme utgangspunktet vil jeg diskutere grunnleggende kjennetegn ved det sosiale og hvordan dette uttrykkes narrativt.

2. Handlingsaksen i sivile fortellinger

Både fiktive og sivile fortellinger beskriver menneskelige handlinger og prosjekter – streben, håp, planer, drømmer, muligheter og begrensninger. Hos Frye fører dette til én sjangerakse med to motpoler, hvor ytterpunktene er handlinger med positivt og negativt utfall. Vi blir ofte berørt av utfallet, fordi vi er verdimesig og emosjonelt investert i protagonisten. Han eller hun representerer oss, våre verdier og håp. Hovedpersonen symboliserer det gode, mens antagonistene symboliserer det onde. Dette gjør at vi gleder oss over hovedpersonens triumf og lider når han eller hun taper. Denne emosjonaliteten og normativiteten viser at fortellinger er mer enn rene handlingsforløp. Spesielt handlingens utfall krystalliserer fortellingens moral og emosjonalitet.

I fortellingenes uendelige univers finnes det mange typer seier og tap, mange typer godhet og ondskap. For å forstå sivile fortellinger, må vi spørre om det finnes typiske *sosiale* måter å forstå seier og tap, lykke og ulykke, det gode og det onde på?

Durkheim og Mauss påpekte hvordan samfunnet, via kollektive representasjoner, har en tendens til å dele verden opp i det hellige og det profane: "Things are above all sacred or profane, pure or impure, friends or enemies, favourable or unfavourable" (Durkheim & Mauss 1963: 86; se også Durkheim 1995: 412). Semiotikk og strukturalisme har også understreket en sterk menneskelig tendens til å dele verden opp i dikotome kategorier. Med utgangspunkt i Saussure (1916) har man påpekt at det ligger i språket og tegnenes natur å organisere seg i motsetningspar. Videre at det er opposisjon (ikke likhet) som strukturerer tegnsystemene. Tegn får ikke mening ut i fra iboende egenskaper, men ut ifra hvordan de

skiller seg fra andre tegn (Thwaites et al. 2002: 36). Det er lett å finne eksempler på at det sosiale liv ofte struktureres dikotomt og med utgangspunkt i opposisjon. Inn- og ut-gruppeidentitet (Augoustinos et al. 2006: 204) skapes ved at man understreker at *vi* er det *de* ikke er.

Durkheim (1995) mente sosial integrasjon og solidaritet er sentrale verdier i et hvert samfunn. Frye, som utelukkende diskuterer skjønnlitteratur, vektlegger faktisk også at det gode i fortellinger ofte er knyttet til sosial integrasjon, og motsatt: "There is a general distinction between fictions in which the hero becomes isolated from his society, and fictions in which he is incorporated into it" (Frye 1957: 35). Siden sosial tilhørighet er et grunnleggende gode i menneskelivet og en forutsetning for samfunnets videre eksistens, kan det tenkes at sosial integrasjon er et fundamentalt gode i både fiktive og sivile fortellinger. Og motsatt: At sosial fragmentering og desintegrasjon typisk er et onde. Fortellinger med negativt utfall slutter uten sosial og verdimesig enhet, mens fortellinger med positivt utfall preges av integrasjon og feirer samfunnet.

Utover det, er det opplagt at hva som tildeles positive og negative egenskaper i et samfunn er kulturelt kontingent. Det eksisterer utallige eksempler på at det "gode" og det "onde" gis radikalt forskjellig innhold til forskjellige tider og steder. Et "godt menneske" og et "godt samfunn" var veldig forskjellig i for eksempel romertiden, i Nazi-Tyskland eller i Norge i 1950.

Sivile fortellinger er intimt koblet til den demokratiske offentligheten og fremveksten av moderne, demokratiske samfunn (Habermas 1971). For å forstå hvordan sivile fortellinger forholder seg til tap og seier, til det gode og det onde, må man spørre: Eksisterer det felles representasjoner av dette i moderne, demokratiske og liberale samfunn? Med utgangspunkt i en durkheimiansk kulturforståelse og semiotiske perspektiv, er dette et spørsmål man har forsøkt å undersøke i kultursosiologien. Alexander svarer bestemt at det finnes et sett med dikotomier som er det normative grunnfjell i moderne demokratier: "(...) a highly generalized symbolic system that divides civic virtue from civic vice in a remarkably stable and consistent way" (Alexander 2006: 56). Disse kodene definerer det sivile og det anti-sivile. For eksempel mener Alexander at et "godt" menneske i demokratiske samfunn må være aktivt, autonomt og rasjonelt, mens et "dårlig" menneske er passivt, avhengig og irrasjonelt. Det er ikke nødvendig her å gå gjennom alle dikotomiene Alexander nevner (se Alexander 2006: 53); det

viktigste er å merke seg at også i moderne, liberale samfunn eksisterer det sterke ideer om hva som er gode og dårlig mennesker, relasjoner og institusjoner.

I sivile fortellinger kan det tenkes at disse kodene strukturerer den narrative konflikten: Protagonisten representerer sivile verdier, sloss for disse, men møter motstand fra en anti-sivil antagonist. Man kan på denne måten skille mellom to typer sivile fortellinger. Man har fortellinger med positivt utfall hvor demokratiske og sivile krefter triumferer, og fortellinger med negativt utfall hvor det sivile må gi tapt. Nedenfor (i kapittel 5 og i artiklene) skal vi se at nettopp slike forståelsesrammer ble brukt for å forstå 22. juli-terroren. Man beskrev det som hadde skjedd som en kamp om sivile verdier, og man var opptatt av å beskrive utfallet av denne kampen. Det har store konsekvenser for fortellingen hvordan man velger å konstruere handlingen, og om man vektlegger et positivt eller negativt handlingsutfall.

3. Karakteraksen i sivile fortellinger

I tillegg til handlingsaksen, mener Frye at litteratur også kan plasseres på en akse ut i fra hva slags kjennetegn karakterene har. Med utgangspunkt i Aristoteles, bruker Frye det greske ordet for "etterligning" (*mimese*) for å vise hvordan karakterer i litteratur kjennetegnes av forskjellig grad av handlingskraft. Smith (2005) mener at i høy-mimetiske sivile fortellinger har karakterene stor handlekraft, tydelige moralske egenskaper (positive eller negative), mye står på spill og den narrative konflikten har stor geografisk rekkevidde. Lav-mimetiske fortellinger preges av det motsatte: Karakterene har liten handlekraft, utydelig moral, lite står på spill og konflikten er lokal. Dette er en fruktbar måte å tolke Frye, men det er verdt å merke seg at Smith her utelukkende skriver om offentlig diskurs knyttet til statlig krigføring.³¹ Dermed har han tilpasset disse kategoriene slik at de er egnet til å fange opp hvordan aktører argumenterer for og mot krigføring. Jeg mener at *mimese*-begrepet kan brukes mer generelt på en måte som fanger opp grunnleggende egenskaper ved det sosiale liv og sivil diskurs. Med utgangspunkt i Durkheim vil jeg argumentere for at det sosiale liv (og representasjoner av dette) veksler mellom to modi – to modi vi med referanse til Frye, kan kalle høy- og lav-mimetiske.

³¹ Smith (2012) har også brukt det samme rammeverket for en kortfattet narrativ analyse av miljødebatt.

Både Frye og Smith mener at det høy-mimetiske beskriver individer og grupper med tydelig felles identitet og stor styrke. Derfor er det verdt å merke seg at hos Durkheim er det et gjennomgangstema at det er samfunnet som er den egentlige kilden til at individer og grupper opplever fellesskap og kraft. Durkheim mener dette faktum ofte er skjult, som regel (spesielt i det førmoderne) bak religionens maske. Han beskriver hvordan det egentlig er samfunnet og fellesskapet man tilber i religiøse ritualer. Slike periodiske fellesskapsmarkeringer skaper tilhørighet og sosial energi. I *Det religiøse livets elementære former* skildrer Durkheim hvordan de australske aboriginenes liv er todelt:

Life in Australian societies alternate between two different phases. In one phase, the population is scattered in small groups that attend to their occupations independently. Each family lives to itself, hunting, fishing – in short, striving by all possible means to get the food it requires. In the other phase, by contrast, the population comes together. (...) These two phases stand in the sharpest possible contrast. The first phase, in which economic activity predominates, is generally of rather low intensity. Gathering seeds or plants necessary for food, hunting, and fishing are not occupations that can stir truly strong passions. The dispersed state in which the society finds itself makes life monotonous, slack and humdrum. Everything changes when a corroboree takes place (Durkheim 1995: 216-217).

Det perspektivet som uttrykkes her, kan legge grunnlaget for en forståelse av to former for sosialitet. Det vi kan kalle høy-mimetisk sosialitet er basert på sosial samling knyttet til fellesskapsymboler. Dette kjennetegnes av kortvarig, intenst og emosjonelt samvær med fokus på det ideelle. Dette står i kontrast til lav-mimetisk sosialitet hvor individer er spredd og fokuset er på materialitet og det pragmatiske motiv. Gruppesolidaritet blir mindre viktig, og man identifiserer seg i større grad med sin mer spesialiserte sosiale rolle. Dette livet er mer rutinepreget, mindre intenst og beslaglegger mer tid.

Durkheim beskriver hvordan slike samlinger skaper en "kollektiv brusning" som gjør at det sosiale liv og moralske handlinger får større og tydeligere dimensjoner. For Durkheim er den franske revolusjon et eksempel på en slik situasjon: "We see that most mediocre or harmless bourgeois transformed by the general exaltation into a hero or an executioner" (Durkheim 1995: 213). Dette er et eksempel på at intens sosial samling fremdyrker moralsk tydelighet. Det typiske er at ens egen gruppe tildeles positive egenskaper parallelt med at denne gruppetilhørigheten styrkes – gjerne kombinert med at en ut-gruppe tildeles motsatte

egenskaper. Slike markeringer er gjerne knyttet til det Eliade (1969) kaller hellig tid og hellige steder. Bestemte steder og tidspunkt har spesiell betydning, typisk fordi de er knyttet til fortellinger om fellesskapets opprinnelse. Ritualiserte sosiale samlinger skjer på disse tidspunktene og på disse stedene for å styrke forbindelsen tilbake til alle tings opprinnelse:

Durkheim felt that society's need for collective effervescence was a permanent one. People in society have a yearning to re-live great moments when a collective identity was strongly felt. Festivals and commemorations are invented for the purpose of stoking the memory of intense unity (Law 2011: 11).

I Norge er for eksempel datoen 17. mai og stedet Eidsvold gjenstand for slik periodisk, nasjonal ritualisering: "The origins of the community is treated as a sacred time, one that is mythologized in national narratives and replicated by periodic rituals of remembrance" (Alexander 2006: 199-200).

I moderne, sekulære samfunn er ikke lenger religion fellesskapets sentrum. Durkheim mener likevel at man også her har et sterkt behov for symboler som kan samle og representere samfunnet. Dette kan være steder og datoer, som beskrevet ovenfor, men også personer (f.eks. nasjonale ledere) og ideer (f.eks. demokrati, frihet, ytringsfrihet). Slike symboler er like "hellige" som tidligere religiøse symboler, siden også disse representerer fellesskapet og må respekteres:

Just as society consecrates men, so it also consecrates things, including ideas. When a belief is shared unanimously by a people, to touch it – that is, to deny or question it – is forbidden, for the reasons already stated. The prohibition against critique is a prohibition like any other and proves that one is face to face with a sacred thing. Even today, great though the freedom we allow one another may be, it would be tantamount to sacrilege for a man wholly to deny progress or to reject the human ideal to which modern societies are attached. Even the people most enamored of free thinking tend to place one principle above discussion and regard it as untouchable, in other words, sacred: the principle of free discussions itself (Durkheim 1995: 215)

I demokratiske samfunn er visse verdier slik som ytringsfrihet "hellige". De er ikke bare fornuftige ideer eller spilleregler, men symboler som blir satt i samfunnets sentrum. Dette er spesielt tydelig i perioder preget av høy-mimetisk sosialitet. Vi skal se mange eksempler på at sivile normer gang på gang blir fremhevet som kjernen i nasjonens identitet og noe som må

forsvares og beskyttes mot terrorister. Alexander har kartlagt hvilke verdier som representerer sivilitet og anti-sivilitet (se diskusjon ovenfor). I forbindelse med terror blir ytringsfrihet ofte fremhevet som en sentral verdi, slik det også blir av Durkheim i sitatet ovenfor.³² I artikkel 2 viser jeg hvordan Stoltenberg beskriver spesielt talefrihet og taleevne som et sentralt kjennetegn ved det norske fellesskapet. Høy-mimetisk sosialitet fører til et behov for å tydeliggjøre og representere fellesskapets verdigrunnlag. I perioder preget av lav-mimetisk sosialitet, er disse verdiene mer i bakgrunnen, og det pragmatiske motiv er i fokus. Min forståelse av disse to formene for sosialitet oppsummeres i tabell 4.1.

Tabell 4.1. To typer sosialitet

Lav-mimetisk sosialitet	Høy-mimetisk sosialitet
Spredning	Samling (gjerne knyttet til "hellige" steder og datoer)
Hverdag, arbeid	Helg, høytid, avbrudd, ritualer
Ordinært	Ekstraordinært
Pragmatiske motiv	Ideelle motiv
Diffuse verdiforpliktelser	Tydelige verdiforpliktelser
Solidaritet med egen sosiale undergruppe	Solidaritet med hele gruppen

Min påstand er at sivile fortellinger tenderer til å tematisere en av disse formene for sosialitet. Frye legger som nevnt vekt på at graden av karakterens handlekraft skiller høy- og lav-mimetiske (fiktive) fortellinger. Siden Durkheim vektlegger at sosial samling og fellesskap er det som gir aktører (kollektiv) handlekraft, vil jeg beskrive sivile fortellinger som tematiserer dette som høy-mimetiske og lav-mimetiske fortellinger som det motsatte.

Artiklene i denne avhandlingen kan alle sees som studier av høy-mimetiske fremstillinger av nasjonalt fellesskap. Den første tiden etter 22. juli 2011 (og 11. september 2001) var sterkt preget av høy-mimetisk sosialitet. Siden artiklene begrenser seg til disse tidligere periodene, inneholder de ikke analyser av lav-mimetisk fellesskap. Men for å forstå

³² Disse synspunktene kan brukes for å forstå hvorfor Muhammed-karikaturer er slik en kilde til konflikt: På samme måte som at respekt for profeten er en hellig verdi for mange muslimer, er ytringsfrihet en "hellig" verdi for mange i liberale samfunn. Verdiene står i et direkte motsetningsforhold, men er aksiomatiske verdier man ikke kan fire på uten å undergrave eget fellesskap.

det høy-mimetiske, må man forstå hvordan dette *kontrasteres* med det lav-mimetiske. Jeg vil derfor her gi eksempler på fremstillinger som tematiserer lav-mimetisk sosialitet. I tiden etter rosetogene, i overgangen fra sommer til høst 2011, var det mange i offentligheten som var opptatt av å diskutere overgangen fra det ekstraordinære og tilbake til "hverdagen". I motsetning til høy-mimetisk samling, så preges "hverdagen" av spredning, ulike meninger og det pragmatiske motiv (jf. tabell 4.1.). Stoltenberg beskriver i sine taler nødvendigheten av å forlate det høy-mimetiske samholdet og returnere til en lav-mimetisk form for sosialitet:

Hverdagen melder seg, og dermed alle hverdagens oppgaver (Stoltenberg 2011b).

I respekt for de som ble revet bort, skal vi rette blikket framover. Det betyr også å skille lag. I hverdagen venter ulikhetene og uenighetene. Mangfoldet. Det hilser vi velkommen (Stoltenberg 2011c).

Samtidig vil han at minnene om samholdet fra tiden etter 22. juli tas med inn i hverdagens trengsel: "Vårt løfte er at vi tar med oss ånden fra 22. juli når den politiske arbeidsdagen starter opp igjen" (Stoltenberg 2011a).

Det å forlate det høy-mimetiske fellesskapet åpner opp for intern kritikk og selvransakelse. Utover høsten 2011 var det mange som begynte å diskutere om andre enn Breivik hadde skyld i det som hadde skjedd. Høy-mimetiske fortellinger er enkle, heroiske og ofte svulstige. Det gjør dem sårbare for ironisk kritikk og "sjangerdeflasjon" (Smith 2005). Et tydelig, men ikke unikt, eksempel på hvordan den høy-mimetiske formen hadde mistet sitt monopol, er en kommentatorartikkel i VG fra 15. oktober 2011. Kommentatoren spør: "Har statsministeren blitt så opphøyd at han har blitt høy på seg selv?" Hun skriver videre:

Det er lettere å love "mer demokrati og åpenhet" enn å gjennomføre det. Å tvinge opposisjonen på plass ved hjelp av kabinettsspørsmål, er ikke mer demokrati. Jens Stoltenberg feilberegner kraftig, dersom han tror at posisjonen hans er like opphøyet blant folk flest nå, som det den var like etter 22. juli. Hverdagen kom fort, godt hjulpet av en guttetur til Riga og LOs utspill om formueskatt. Denne uken så vi også at pårørende begynte å kritisere beredskapen kraftig. Regjeringen tviholder på sin moralske overlegenhet som offer og maktutøver.³³

³³VG (2011), *Statsmannskap og stormannsgalskap* (kommentar), 15. oktober, Elisabeth Skarsbø Moen.

Dette sitatet viser tydelig hvordan den høy-mimetiske tiden er over og at "hverdagen" er tilbake. Rett etter terroren ble Stoltenberg skildret, i tråd med høy-mimetisk logikk, som en handlekraftig, samlende helteskikkelse – en "superhelt."³⁴ En slik "opphøyet" posisjon virket da naturlig, men å "tviholde" på den når hverdagens splittelse melder seg, fremstår fort som unaturlig og illegitimt. Lav- og høy-mimetiske modi skaper ulike tolkningsrammer og kriterier for hva som fremstår som riktig, autentisk og legitimt i det offentlige rom. I artiklene, og i kapittel 6, skal vi se mange eksempler på høy-mimetiske fremstillinger. For å forstå egenarten ved disse, må man huske at de står i kontrast til lav-mimetisk sosialitet, slik det er beskrevet her. Det er denne ordinære bakgrunnen (Zerubavel 1997: 35) som gjør at det midlertidige, høy-mimetiske samholdet fremstår som intenst og ekstraordinært.

I neste kapittel skal vi se at det å fremstille karakterer i sivile fortellinger er avhengig av detaljert og konkret symbolarbeid. Graden av mimeese er blant annet avhengig av hvordan karakterer skildres og hvilke individer og grupper som forvandles til karakterer i en fortelling.

4. Fire typer sivile fortellinger

I sivile fortellinger kan man altså skille mellom fortellinger med positivt og negativt utfall (handlingsaksen) og mellom høy og lav mimeese (karakteraksen). Ved å kombinere disse to aksene får man fire sjangere. Disse sjangerne kan forstås i forlengelsen av Fryes sjangere (tabell 3.1.), men skiller seg fra disse ved at de beskriver bestemte former for *sivile* fortellinger. Jeg vil heller ikke bruke Fryes sjangernavn ("satire", "tragedie", "komedie" og "romanse") siden disse konnoterer et emosjonelt innhold som ikke korresponderer med meningen i de sivile fortellingene. I stedet vil jeg beskrive fortellinger som positive og negative, og lav- og høy-mimetiske. Tabell 4.2. oppsummer denne typologien.

³⁴ Aftenposten (2011), *Stoltenberg er blitt superhelt* (notis), 27. juli.

Tabell 4.2. Fire typer sivile fortellinger

		Karakterakse	
		Lav-mimetisk	Høy-mimetisk
Handlingsakse	Negativ	Sivile fortellinger som beskriver ordinære samfunnsforhold hvor individer har liten handlekraft, fellesskapsfølelse og verdiforpliktelse. Dette gjør at de lett blir hjelpeløse ofre for anti-sivile aktører, strukturer og institusjoner de ikke forstår eller kan kontrollere.	Sivile fortellinger som beskriver ekstraordinære samfunnsforhold, dramatikk og konflikt. Tydelig definerte aktører står i et motsetningsforhold, men sivile krefter taper til slutt i møte med anti-sivile krefter.
	Positiv	Sivile fortellinger som beskriver ordinære samfunnsforhold hvor individer har liten handlekraft, fellesskapsfølelse og verdiforpliktelse. Likevel fungerer samfunnsstrukturene, og sivile verdier opprettholdes og fremmes.	Sivile fortellinger som beskriver ekstraordinære samfunnsforhold, dramatikk og konflikt. Tydelig definerte aktører står i et motsetningsforhold, og sivile krefter overvinner til slutt anti-sivile krefter.

Lav-mimetiske sivile fortellinger vektlegger ikke kollektiv handlekraft, ekstraordinære hendelser eller tydelige idealer. Dette er mindre dramatiske fortellinger og handler ofte om ordinære mennesker og vanlige hendelser og prosesser. Store deler av det vanlige nyhetsbildet og den offentlige samtalen preges av slike lav-mimetiske fremstillinger. Dette er sjangere man bruker når man omtaler mindre viktige nyhetssaker, temaer og hendelser.

Man kan skille mellom to typer lav-mimetiske fremstillinger. På den ene siden fortellinger som preges av lav-mimese og negativt utfall: beskrivelser av mennesker som i liten grad klarer å påvirke sine omgivelser, og hvor sivile verdier er svake eller svekkes. Slike fortellinger handler ofte om fremmedgjøring, tap av fellesskap, manglede påvirkningskraft, anomi og tunge, undertrykkende strukturer.

Et eksempel på en slik lav-mimetisk fortelling med negativt utfall kan være de fremstillingene av Breivik, i forbindelse med rettsaken mot han, som vektla at han var psykisk syk og strafferettslig utilregnelig. For Breivik selv var det viktig å fremstå som en karakter i en høy-mimetisk fortelling. Han hadde en fascinasjon for høy-mimetiske dramaturgiske virkemidler: uniformer, medaljer, svulstig musikk. Med utgangspunkt i anti-muslimske konspirasjonsteorier skapte han en ekstremt høy-mimetisk, positiv fortelling hvor han selv var

helt og frelser. Å bli dømt mentalt utilregnelig ville fullstendig punktere denne fortellingen. En rekke sakkyndige i psykiatri vitnet i rettsaken mot Breivik. Én av disse beskriver Breivik på en måte som fratar han et hvert høy-mimetisk skinn og forvandler han til en patetisk og maktesløs skikkelse: "Jeg så ikke noe monster, jeg så en dypt ensom mann. (...) Vi sitter ikke her med en høyradikal jævel, vi sitter her med et medmenneske som uansett hva han har påført oss andre, lider" (professor Malt sitert i Seierstad 2013: 481). Dette er en negativ, lav-mimetisk fremstilling: Breivik er en avmechtig skikkelse som ikke har hatt kraft nok til å overvinne egen psykisk sykdom, noe som har ført til et tragisk utfall både for han og for Norge; han har heller ikke handlet ut i fra ideelle motiv (er ikke høyradikal), men er et offer for vrangforestillinger. Seierstads (2013) Breivik-biografi kan også sees på som et eksempel på en slik fortelling. Den beskriver i detalj hvordan et ensomt, anomisk individ gang på gang mislykkes i å fremstå som handlekraftig og i å finne tilhørighet (enten det er i Oslos graffitimiljø, Fremskrittspartiets Ungdom eller næringslivet).

På den andre siden har man lav-mimetiske fortellinger med *positivt* utfall: Fortellinger om hvordan sivile verdier blomstrer selv om individene ikke har ekstraordinære evner og verdier. Dette er fortellinger som vektlegger at det vanlige samfunnslivet er velfungerende, uten at dette er et resultat av noen form for spesiell mobilisering. En rekke moderne, demokratiske institusjoner har de kjennetegnene at de skal operere uavhengig av plutselige endringer (Weber 1978: 957). Byråkratiske, juridiske og politiske institusjoner skal operere forutsigbart og ordinært uavhengig av eventuelle ekstraordinære hendelser og påvirkning. Dette tilrettelegger for slike ting som fredelige maktovertagelser i politikken og rettslig likebehandling. Fremstillinger som vektlegger hvordan slike prosesser skaper riktige og gode utfall er positive, lav-mimetiske sivile fortellinger.

Smith har beskrevet hva som kjennetegner offentlige samtaler i et lav-mimetisk modus (Smith 2005: 24), men han skiller ikke mellom positive og negative lav-mimetiske fortellinger. Dette fører til et nyansetap, og hans modell fanger ikke opp betydningen av positive, lav-mimetiske fortellinger.³⁵ Slike fortellinger om at samfunnet fungerer, er

³⁵ Lav-mimetiske, positive fortellinger tilsvarer sjangeren Frye beskriver som komedie. Det virker som at dette fører til at Smith mener slike fortellinger bare kan beskrive "useriøse" offentlige hendelser (Smith 2005: 233), noe som gjør at han ekskluderer sjangeren fra sin modell. Dette er en misforståelse siden "komedien" hos Frye ikke først og fremst er lattervekkende, men feirer sosial integrasjon (Frye 1957: 35, 43, 169).

rettferdig og forutsigbart, er viktige. De skaper trygghet og tillit på en annen måte enn dramatiske høy-mimetiske fortellinger (som er mer intense, kortvarig og antagonistiske).

Rettsaken mot Breivik ble *delvis* forstått som en positiv, lav-mimetisk fortelling. Det var viktig for mange at Breivik skulle behandles ut i fra de rettsprinsipper han selv hadde avvist: "Poenget er å gi Breivik den dom han skal ha, i en prosess som er en demokratisk rettsstat verdig."³⁶ Men samtidig var det umulig å forstå dette kun som en ordinær rettsak. Seierstad, som fulgte saken, beskriver hvordan det var viktig for statsadvokatene å "behandle dette som enhver annen straffesak. Men det var ikke som enhver annen straffesak. Omfanget var så stort. 77 drap" (Seierstad 2013: 458). Dette førte til at man avvek noe fra vanlig rettspraksis på en del områder. På grunn av omfanget unnlot man å ta med alle drapsforsøkene i tiltalen mot Breivik. Mange bildebevis ble ikke lagt frem. På andre områder var det viktig å følge norsk rettspraksis: For eksempel fikk tiltalte lov til å kle seg med dress og håndhilse på advokatene, inkludert bistandsadvokatene. På den ene siden var dette en ekstraordinær sak som krevde særbehandling. På den andre siden er det et sentralt demokratisk og juridisk prinsipp at alle saker skal behandles likt. Hele rettsaken var preget av denne dobbeltheten, som kan forstås som en spenning mellom et høy- og et lav-mimetisk fokus.³⁷

Rene høy-mimetiske fortellinger er dramatiske og beskriver unntakssituasjoner hvor mye står på spill, og hvor kollektivet tar tydelige standpunkt og har handlekraft til å forsvare disse. Dette er det modus som brukes for å forstå sentrale begivenheter i kollektivets historie, og det preges av intens dramaturgi, høystemt retorikk og emosjonell intensitet. Slike fortellinger omhandler ofte både grusomme tap og ærerike seire, og kan derfor inneholde både positive og negative elementer. Hvis det dominerende utfallet er at kollektivet seirer og at sivile verdier styrkes, er det snakk om en positiv, høy-mimetisk sivil fortelling. Historien om andre verdenskrig og kampen mot nazismen er blitt et eksemplarisk eksempel på en slik fortelling i den vestlige verden (Alexander 2006: 64). Når senere hendelser skal tolkes og

³⁶ Dagbladet (2012), *Den smertefulle åpenheten* (kommentar), 12. april, Andreas Wiese.

³⁷ Hvis man anvender disse synspunktene meta-teoretisk, kan Webers beskrivelse av rasjonalitetens jernbur, Marx' ideer om fremmedgjøring og Durkheims teorier om anomi sees på som negative, lav-mimetiske sivile fortellinger som vektlegger avmakt og fellesskapets og normenes oppløsning. Samfunnsøkonomiske teorier om rasjonelle valg og markedsekvilibrum kan forstås som positive, lav-mimetiske fortellinger: Samfunnet optimaliseres uten at borgerne trenger å være moralske supermennesker; ved å følge individuelle, egoistiske preferanser og utføre ordinære kommersielle handlinger skaper de likevel et godt samfunn.

sivilitet skal defineres, er dette ofte sammenligningsgrunnlaget. Historien om holocaust er et viktig eksempel på en høy-mimetisk, negativ fortelling i vestlig kultur (Alexander 2003), siden den beskriver et grusomt utfall og oppløsning av sivile verdier. I analysene i artiklene, og i kapittel 5, viser jeg hvordan tolkningene av 22. juli ble forstått som både en negativ og en positiv høy-mimetisk fortelling.

Kapittel 5. Analytisk rammeverk

Det er nå mulig å oppsummere det teoretiske rammeverket i et sett analytiske begreper. Disse er ment som kontaktpunkter mellom teorien om sivile fortellinger og faktiske offentlige samtaler. Teorien om sivile fortellinger er ikke ment som en naturalistisk eller ontologisk beskrivelse av hvordan offentlig diskurs alltid er strukturert (jf. s. 16). Den er likevel et forsøk på å si noe generelt om hva slags form den offentlige samtalen ofte tar, basert på tidligere forskning og egne empiriske analyser. Den er først og fremst ment som en teori som skal kunne anvendes. Teorien får vitenskapelig verdi i den grad den er i stand til å legge grunnlaget for empiriske analyser. Dette kapitlet presenterer et sett analytiske begreper som er ment som en operasjonalisering av det som er beskrevet i de to foregående kapitlene. Når teorien brukes til å analysere bestemte offentlige ordskifter, kan den belyse tre forhold:

- 1) Den kan gi systematisk, vitenskapelig kunnskap om det offentlige ordskiftet.
- 2) Den kan brukes til å forstå hva slags symbolsk arbeid sosiale aktører foretar når de forsøker å konstruere og kommunisere en sivil fortelling.
- 3) Den kan brukes til å forstå typiske konfliktlinjer knyttet til det offentlige ordskiftet. Uenighet knyttet til mening og representasjon handler ofte om hva slags fortelling som skal fortelles. Man kan forstå mye slik uenighet og konflikt ved å se hvordan den er knyttet til ulike narrative elementer.

Vi har sett hvordan karakterer og handlinger er essensielle deler av alle fortellinger. Ved å se hvordan handlinger og karakterer konstrueres, kan vi forstå enkeltfortellingens indre dynamikk. Men fortellinger får ofte mening ved at de referer til andre fortellinger. Derfor er det også viktig å forstå hvordan fortellinger får mening ved å peke utover mot andre fortellinger – en ytre dynamikk. Begrepet intertekstualitet beskriver disse prosessene (jf. s. 27).

De analytiske begrepene oppsummeres i tabell 5.1. Disse er ment som konkrete verktøy som kan brukes i møte med et datamateriale. I appendiks 2 beskrives disse i detalj (inkludert definisjoner, analytiske spørsmål og operasjonaliseringer).

Tabell 5.1. Oversikt over analytiske begreper

	Analytiske begrep	Analytiske spørsmål
1	Karakterkonstruksjon	
	a) Karakterskildring	Hvordan skildres en karakter i en fortelling? Karakter skildres typisk med ulik grad av mime. En høy-mimetisk skildring fokuserer på sosial samling, kollektiv handling og tydelige verdiforpliktelse, mens lav-mimetiske skildringer fokuserer på spredning, individualitet og diffuse verdier.
	b) <i> Casting </i>	Hvem og hva representerer en karakter i en fortelling? Hva slags funksjon har en karakter i fortellingen: protagonist, antagonist eller omstridt objekt?
	c) Karakterrekkevidde	I hvilken grad representerer en karakter noe mer enn seg selv?
2	Handlingskonstruksjon	Hvordan konstrueres handlingsforløpet i en fortelling? Hvis protagonisten når sitt mål er handlingsutfallet positivt. Hvis målet ikke nås, er det negativt.
3	Sammenligning av fortellinger	Opprettes det paralleller (narrativ intertekstualitet) mellom fortellinger?

1. Karakterkonstruksjon

Karakterkonstruksjon er et viktig og komplekst fenomen. For å fange nyansene i dette, presenteres tre underkategorier for å beskrive de prosessene som påvirker hvordan karakterer konstrueres i sivile fortellinger: karakterskildring, *casting* og karakterrekkevidde. Dette bør likevel forstås som en idealtypisk oppdeling som beskriver overlappende prosesser.

a) Karakterskildring

Alle fortellinger inneholder karakterer, og fortellingens karakter bestemmes av hva slags type karakterer den inneholder. Samtidig er karakterene et produkt av selve historiefortellingen. Et viktig narrativt arbeid er nettopp det å presentere og synliggjøre karakterer. Dette gjelder fiktive historier, hvor en minneverdig karakter (Hamlet, Peer Gynt) kan være fortellingens viktigste effekt. Men det gjelder også sivile fortellinger. En valgkamp handler for eksempel ofte om å lage en fortelling hvor kandidaten fremstår som hovedpersonen og med positive, sivile egenskaper (Alexander 2010). Et begrep som fanger opp dette narrative arbeidet, er det litt gammelmodige ordet "karakterskildring". Norsk Riksmålsordbok beskriver "karakterskildring" som et historisk og litterært uttrykk som betyr "(dyperegående) skildring (i skuespill, roman) av de enkelte personers karakter (og karakterutvikling)". Jeg vil bruke dette

ordet for å beskrive symbolsk arbeid knyttet til det å tillegge karakterer i sivile fortellinger bestemte egenskaper. Med utgangspunkt i Frye, har jeg argumentert for at en viktig form for karakterskildring kan forstås ut i fra en mime-se-akse. Høy-mimetiske fortellinger skaper et fokus på sosial samling, kollektiv handling og tydelig verdiforpliktelse, mens lav-mimetiske fortellinger fokuserer på spredning, individualitet og diffuse verdier. Det har store konsekvenser for en fortelling hvor langs denne mime-se-aksen karakterene plasseres. Jo større grad av mime-se, jo viktigere og mer dramatisk blir fortellingen. Hvis en aktør vil understreke viktigheten av det som blir fortalt, kan han eller hun forsøke å skildre karakterene på en slik måte at fortellingen flyttes opp på denne aksen.³⁸

b) *Casting*

Karakterene i en fortelling kan klassifiseres som protagonist, antagonist eller omstridt objekt (jf. s. 28). Andre karakterer vil ofte defineres ut fra sin relasjon til disse. Dette står i kontrast til det virkelige liv som består av en mengde individer som ofte tilhører en rekke dynamiske fellesskap. For at en sivil fortelling skal få ben å gå på, må visse individer, verdier eller fellesskap knyttes opp til karakterene i fortellingen.

I filmer og skuespill snakker man om *casting*, det vil si arbeidet med å finne en skuespiller til å spille en karakter. Også sivile fortellinger må *castes* med sosiale aktører, men i motsetning til i skuespill og film, er dette ofte en kompleks og tvetydig affære. I et skuespill er det et én til én forhold mellom skuespiller og karakter: skuespiller X = karakter Y. Sivile fortellinger handler derimot ofte om diffuse kollektiv og verdier. Det kan da være vanskelig å si nøyaktig hvem som skal inkluderes i kategorier som "Norge", "arbeiderklassen" og "befolkningen". Det kan også være uenighet knyttet til *hvilken* karakter et kollektiv skal spille. Man kan for eksempel fortelle historier om samfunnsutvikling hvor "arbeiderklassen" kan representeres som enten protagonist eller antagonist. I neste kapittel vil vi se eksempler på slike prosesser og uenigheter knyttet til *casting*. En flink skuespiller gjør at skillet mellom skuespiller og karakter opphører, slik at han eller hun fremstår som ekte og autentisk. En vellykket sivil fortelling oppnår det samme (Alexander 2011a: 70).

³⁸ Smith har analysert dette i detalj i forbindelse med krigføring. Retoriske strategier som forsøker å heve graden av mime-se, beskriver han som "sjanger-inflasjon", og det motsatte som "sjanger-deflasjon" (Smith 2005: 24)

c) Karakterrekkevidde

Kategorimedlemskap struktureres ofte prototypisk (Lakoff 1987). Det vil si at man har et typisk og sentralt kategorimedlem, og andre elementer inkluderes i kategorien, hvis de har tilstrekkelig likhet med dette sentrale medlemmet.³⁹ Slik er det også ofte med karakterer i sivile fortellinger. Man kan ha en tydelig karakter i en fortelling, men det kan være uklart nøyaktig hvilke samfunnsgrupper som skal inkluderes i denne karakteren. Si at man har en kommunistisk fortelling om arbeiderklassens stadig fremgang mot revolusjon og utopi. Visse sosiale aktører deler denne fortellingen og er enig i at "arbeiderklassen" er protagonist.⁴⁰ Det kan likevel være uenighet og konflikt knyttet til rekkevidden av denne karakteren/kategorien. Er bønder en del av denne klassen? Er småborgerskapet? Eller kanskje det sentrale kategorimedlemmet er partiet og at "arbeiderklassen" er sekundær? Slike spørsmål og slik uenighet kan forstås ut fra begrepet karakterrekkevidde. Man har ofte enighet knyttet til den grunnleggende *castingen*, men uenighet knyttet til nøyaktig hvem som skal inkluderes og ikke inkluderes i de forskjellige karakterene. Ofte vil noen forsøke å utvide rekkevidden av hva en karakterkategori skal inneholde, mens andre vil forsøke å begrense denne rekkevidden.

2. Handlingskonstruksjon

Ved siden av karakterene, er handlingen fundamental i en fortelling (jf. s. 25). Alle typer narrativt arbeid som fører til fremstillinger av handling, vil jeg beskrive som "handlingskonstruksjon". Dette inkluderer slike ting som fremstillinger av plottet/handlingsforløpet, beskrivelser av *settingen* hvor handlingen finner sted og annen informasjon som gir handlingen innhold og tekstur. En medrivende handling inneholder gjerne uventede momenter og plutselige endringer. Et tradisjonelt dramaturgisk prinsipp er at en fortelling beveger seg fremover mot større dramatik og en endelig konflikt hvor kampen mellom antagonist og protagonist når sitt klimaks og blir avgjort. Også sivile fortellinger, spesielt de høy-mimetiske, handler ofte om hvordan sivile og anti-sivile krefter kjemper mot hverandre. Som nevnt, er det konflikten og dens utfall som definerer om

³⁹ Jf. Wittgensteins (1997: § 67) teori om "familielikhet".

⁴⁰ Gjerner kombinert med en idé om at kapitalistene er antagonistene og det omstridte objektet er produksjonsmidlene.

fortellingen er positiv eller negativ. En sivil fortelling med negativt utfall vil gjerne preges av negative følelser og refleksjoner knyttet til hvordan ting burde vært annerledes. En fortelling med positivt utfall vil være knyttet til positive følelser og en idé om at ting endte rett.

3. Sammenligning av fortellinger

Samfunnet formes av et univers av fortellinger. Noen av disse fortellingene er små og har liten levetid og påvirkningskraft. Andre gir mening til store grupper over lang tid. På tross av påstander om de store fortellinger død, er det likevel slik at bestemte fortellinger fortsatt har stor betydning. I moderne, demokratiske samfunn, vil man typisk ha visse store nasjonal-demokratiske fortellinger som rammer inn en rekke mindre fortellinger. En overordnet narrativ struktur om nasjonens grunnleggelse, frigjøring og/eller fremvekst vil gjerne være en narrativ gullstandard som andre fortellinger kan kobles opp mot for å få verdi. Alexander beskriver hvordan vellykket krigføring ofte er en kilde til slike store fortellinger:

When great wars are successful, they provide powerful narratives that dominate the nation's postwar life. Hitler and Nazism formed the backbone of a huge array of Western myth and stories, providing master metaphors for everything from profound discussions about the final solution to the good-guy/bad-guy plots of television dramas and situation comedies (Alexander 2006: 64-65).

Intertekstualitet (Agger 1999; Thwaites et al. 2002: 96) beskriver de prosessene som gjør at en fortelling kobles opp mot andre. Dette gjøres ved at man forsøker å fremvise likheter og paralleller mellom fortellingene. Dette kan gjelde både karakter og handlingsforløp. Hvis man klarer å etablere en troverdig likhet mellom en bestemt fortelling og en av de store fortellingene i kulturen, kan dette gi den nye fortellingen stor kraft og legitimitet.

Kapittel 6. Ordsiftet etter 22. juli forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger

Teorien om sivile fortellinger gjør det mulig å gi en helhetlig presentasjon av funnene i denne avhandlingen. I dette kapittelet vil jeg kort oppsummere innholdet i de tre artiklene, samtidig som jeg viser hvordan teorien om sivile fortellinger brukes for å vise hvordan artiklene og analysene kan forstås som én helhetlig studie av fortellinger om 22. juli 2011. Ved hjelp av det analytiske rammeverket, beskrevet i kapittel 5 (og i appendiks 2), vil jeg vise hvordan de ulike analysene kan knyttes sammen i ett overordnet perspektiv.

1. Artikkel 1: Enemies of Freedom and Defenders of Democracy

1.1. Oppsummering

Artikkelen *Enemies of Freedom and Defenders of Democracy: The Metaphorical Response to Terrorism* presenterer analyser av Bushs taler etter terroristangrepene 11. september 2001 og av Stoltenbergs taler etter angrepene 22. juli 2011. Årsaken til at disse to datasettene ble valgt, var at det var viktige likheter og ulikheter knyttet til de to tilfellene. Dette gjaldt både angrepene, responsen og den nasjonale og kulturelle konteksten. En komparativ tilnærming gjorde det mulig å drøfte lederens respons opp mot hverandre.

Teoretisk fremmer artikkelen en nyskapende kombinasjon av kultursosiologi og metafor-teori.⁴¹ Det metodiske grunnlaget for artikkelen er teknikkene utviklet av blant annet Schmitt (2005) (som er beskrevet i detalj i appendiks 1).

Den første delen av analysen beskriver hvordan terrorisme alltid har en symbolsk komponent, og videre hvordan forståelsen av angrepene både i USA og i Norge var basert på bestemte metaforiske og metonymiske koblinger. Kombinert skaper dette et metaforsystem jeg kaller *The Fight for Freedom and Democracy*.⁴² På tross av store ulikheter mellom USA og Norge, bruker både Bush og Stoltenberg dette systemet.

Likevel er det også store forskjeller mellom talene til de to lederne. Bush beskriver en

⁴¹ Det finnes få slike forsøk på å kombinere disse to retningene. Et unntak er Mattson (2015) som ble publisert etter at artikkelen var skrevet.

⁴² Dette systemet beskriver jeg nedenfor som *Kampen om demokratiet* når jeg kun diskuterer den norske konteksten.

dramatisk og intensiv "krig mot terror", mens Stoltenberg er lite militaristisk og opptatt av å fremme demokratiske idealer. Jeg viser hvordan disse ulikhetene kan forstås som et resultat av forskjeller innenfor det samme metaforsystemet. Ved å utvide den metaforiske kampen til en krig, er det mulig for Bush å vektlegge intens konflikt. Stoltenberg snakker også om kamp, men toner ned voldsaspektet ved å beskrive demokratiske ideal som de eneste legitime "våpnene" i denne kampen.

For å forstå disse ulike tilnærmingene refererer jeg til Lakoffs (1996) teorier om moralsystemer. Jeg argumenterer for at Bushs synspunkter er konsistente med det Lakoff beskriver som et moralsystem hvor ondskap er en ekte og sterk kraft i verden som må bekjempes. På samme måte er Stoltenbergs uttalelser i samsvar med et moralsystem hvor fokuset er omsorg og empati, ikke konflikt og kamp. På tross av dette, og på tross av kulturelle forskjeller, ulike omstendigheter og budskap, velger begge likevel å konseptualisere det som har skjedd ved hjelp av samme metaforsystem.

1.2. Artikkel 1 forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger

Artikkelen kan sees på som en detaljert studie i det metaforiske grunnlaget for *karakter-* og *handlingskonstruksjon*. Jeg har beskrevet hvordan konflikt er et sentralt element i fortellinger; denne artikkelen viser hvordan dette konfliktelementet ofte er et grunnleggende metaforisk produkt. Ved hjelp av metaforteorier viser jeg hvordan et sett av metaforer er med på å skape det jeg kaller *The Fight for Freedom and Democracy*. Dette systemet kan fremstå som selvfølgelig og naturlig, men siden metaforiske koblinger alltid innebærer valg og muligheter, kan systemet anvendes på svært ulike måter. Sivile fortellinger er som nevnt avhengig av *karakterkonstruksjon*, noe som blant annet innebærer *casting*: Det at karakterene i fortellingen må kobles opp mot konkrete individer, grupper og verdier. Slike koblinger er ofte metaforiske og metonymiske. For eksempel forstår Bush terrorangrepene 11. september som noe mer enn et angrep på bygninger og mennesker – det er et angrep på *selve nasjonen*, det *amerikanske folk* og *amerikanske verdier*: "Our way of life, our very freedom came under attack" (Bush 2001b). Dette er *casting*: Konkrete hendelser, slik som angrep på Pentagon og World Trade Center, blir tolket på en måte som gjør at det representerer et angrep på et hele fellesskapet. Stoltenberg gjør et lignende symbolarbeid. Ved hjelp av metonymiske og

metaforiske koblinger tolker han 22. juli som et angrep på selve demokratiet og demokratisk deltagelse.⁴³ Både Bush og Stoltenberg beskriver et omstridt objekt (frihet, demokrati) som antagonist (terroristen) har angrepet og som nasjonen (protagonisten) nå må forsvare.

En viktig type *karakterkonstruksjon* er *karakterskildring*. I artikkelen diskuterer jeg hvordan Bush og Stoltenberg bruker forskjellige moralsystemer (og begreper om ondskap) for å beskrive karakterene i fortellingene. Disse ulike skildringene kan også forstås ut i fra det jeg har skrevet om karakterskildring og *mimese*. Både Stoltenbergs og Bushs *karakterskildringer* er klart høy-mimetiske. Begge beskriver tydelige konflikter, klart definerte kollektiv og tydelige verdiorienteringer. Hos både Bush og Stoltenberg er nasjonen en tydelig representant for sivile verdier, mens terroristen(e) representerer det anti-sivile.

Bush skiller seg likevel fra Stoltenberg ved at han skaper en fortelling som er ekstremt høy-mimetisk, det Smith (2005: 24) kaller "apokalyptisk". Dette er et resultat av Bushs spesielle *karakterskildringer*: Antagonisten (terroristene) representerer ren ondskap, mens protagonisten (nasjonen) representerer friheten og sivilisasjon. Begge disse aktørene er klart definerte og handlekraftige kollektiv. Det finnes heller ingen gråsoner i rollegalleriet: "Either you are with us, or you are with the terrorists" (Bush 2001a). Kollektiv handling er mulig: "In the face of all this evil, we remain strong and united, 'one nation under God'" (Bush 2001a). Stor *karakterrekkevidde* hos Bush bidrar også til det høy-mimetiske. Stoltenbergs fortelling har en nasjonal karakter: både protagonist, antagonist og det omstridte objektet opererer på et nasjonalt nivå. Dette er også Bushs utgangspunkt, men rekkevidden til alle disse tre karakterene utvides fra det nasjonale til det globale: "This is not, however, just America's fight, and what is at stake is not just America's freedom. This is the world's fight. This is civilization's fight" (Bush 2001a). Dette er et tydelig eksempel på hvordan rekkevidden av karakterene utvides. Protagonisten er ikke lenger bare USA, men hele den siviliserte verden. Det omstridte objektet er ikke lenger bare USAs frihet, men hele verdens frihet. Antagonisten er ikke bare de direkte ansvarlige, men alle som kan knyttes til anti-sivile motiver, slik som

⁴³Når det gjelder *casting* – det å knytte konkrete individer opp til narrative karakterer – viser analysene at spesielt en type metonymi ofte er virksom: Dette er "synekdommen" (Kövecses 2006: 100; Lakoff & Johnson 1980: 36): Det at en del representerer helheten. For eksempel påpeker jeg hvordan et angrep på *demokratisk deltagelse* blir tolket som et angrep på selve *demokratiet*, og at et angrep på *enkelte* nordmenn tolkes som et angrep på *alle* nordmenn og selve nasjonen. Det kan være at synekdotisk tenkning danner et spesielt viktig kognitivt grunnlag for menneskers forståelse av fellesskap og gruppe-medlemskap.

Taliban. (Det at "ondskapens akse"⁴⁴ – Irak, Iran og Nord-Korea – senere også ble antagonister i krigen mot terror er ytterligere eksempler på at *karakterrekkevidden* utvides.)

En slik verdensomspennende *karakterrekkevidde* skaper en *høy-mimetisk* fortelling hvor veldig mye står på spill. Bushs taler er gjennomsyret av eksplisitte og implisitte bibelske referanser. Denne *intertekstualiteten* bidrar også til det høy-mimetiske ved at fortellingen forankres i et religiøst rammeverk som beskriver en kosmisk kamp mellom det gode og det onde.

Både Bush og Stoltenberg konstruerer en handling med positivt utfall. Det er veldig viktig for dem begge å understreke at fellesskapet skal vinne denne kampen. I Norge tolkes massemonstringene og rosetogene som tegn på at kampen allerede er over, siden disse demonstrerer at terroristen ikke var i stand å ødelegge tryggheten og fellesskapet. Dette gjør det mulig for Stoltenberg å snakke om kampen om demokratiet i fortid, som en avsluttet fortelling med et positivt utfall: "Sammen vant vi over hatet" (Stoltenberg 2011c). For Bush er situasjonen annerledes, siden de ansvarlige for terroren ikke er pågrepet på det tidspunktet han taler. Det er likevel meget viktig for Bush å understreke at de skyldige vil bli stilt til ansvar og at USA vil seire til slutt. Et terrorangrep skaper hjelpeløshet: Man er plutselig blitt offer for krefter man ikke så komme eller klarte å forsvare seg mot. Det er et menneskelig behov å kunne kontrollere egen skjebne, og i høy-mimetiske fortellinger er (kollektiv) handlekraft spesielt viktig. Det kan virke som at Bush forsøker å ta tilbake kontrollen ved å understreke at den videre fortellingen om USA etter terroren skal skrives av nasjonen: "This conflict was begun on the timing and terms of others. It will end in a way, and at an hour, of our choosing" (Bush 2001c). I motsetning til Stoltenberg, kan ikke Bush konstruere sin fortelling som avsluttet. Han uttrykker likevel en sterk visshet om at fortellingen vil ende med et positivt utfall og sivile verdiers triumf: "The course of this conflict is not known, yet its outcome is certain. Freedom and fear, justice and cruelty have always been at war, and we know that God is not neutral between them" (Bush 2001a). Både Bush og Stoltenberg konstruerer en handling hvor fellesskapet allerede har vunnet eller kommer til å vinne.

⁴⁴ "Ondskapens akse" er en intertekstuell referanse til aksemaktene under andre verdenskrig. Dette er et eksempel på at andre verdenskrig og kampen mot nazisme er et sentralt, narrativt referansepunkt i moderne, sivile fortellinger (jf. s. 31).

2. Artikkel 2: Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap

2.1 Oppsummering

I denne artikkelen analyser jeg Stoltenbergs taler med utgangspunktet i begrepene mening og meningsløshet. Artikkelen kombinerer metafor teori, kultursosiologi, fenomenologi og narratologi. På denne måten bygger den bro mellom det språklige fokuset i artikkel 1 og det narrative fokuset i artikkel 3.⁴⁵ Med utgangspunkt i fenomenologiske perspektiv på mening og meningsløshet konstruerer jeg tre analytiske kategorier (virkelighet, språk, tid). I analysen viser jeg hvordan Stoltenberg, og majoriteten av det norske folk, opplevde terroren som "uvirkelig". Stoltenberg forsøker likevel i sine taler å presentere det som har skjedd som virkelig og forståelig. Artikkelen demonstrerer hvordan det tragiske og det uvirkelige henger sammen med språkløshet, og hvordan det å sette ord på det som har skjedd, er en måte å "svare" terroren på. Ved hjelp av metafor teori er det mulig å se hvordan taleevne, i Stoltenbergs taler, får ulik metaforisk mening: Det er noe som representerer fellesskapet, det er noe som må forsvares, og det er våpen i kampen om demokratiet.

Til slutt tar jeg utgangspunkt i narrativ teori og sjangerne Aristoteles kaller "tragedie" og "epos",⁴⁶ for å vise hvordan Stoltenberg bruker disse narrative strukturene når han skal beskrive det som har skjedd. En tragisk fortelling gjør det mulig å leve seg inn i ofrenes smerte og generalisere denne; en episk fortelling gjør det mulig å snakke positivt om hvordan det norske fellesskapet skal overvinne terroren og fremme demokratiske verdier. Den episke fortellingen navngir jeg "Kampen om demokratiet" siden den beskriver hvordan det norske fellesskapet forsvarte demokratiet mot terroristens forsøk på å skade det.

2.2. Artikkel 2 forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger

Artikkelen beskriver hvordan Stoltenberg bruker en negativ (tragisk) og en positiv (episk) høy-mimetisk fortelling for å forstå terroren. I den negative fortellingen er protagonistene de menneskene som ble rammet av terroren. Disse ofrene *skildres* høy-mimetisk: De

⁴⁵ I artikkel 1 argumenterte jeg for at kultursosiologi bør og kan kombineres med metafor teori. I denne artikkelen argumenter jeg for at fenomenologi også bør kombineres med kultursosiologi. På disse måtene bidrar denne avhandlingen til å utvide det teoretiske grunnlaget for det sterke programmet i kultursosiologi.

⁴⁶ Det jeg omtaler som "epos" i artikkelen tilsvarer det jeg her har beskrevet som en høy-mimetisk fortelling med positivt utfall, mens "tragedie" tilsvarer en høy-mimetisk fortelling med negativt utfall.

representerer (synekdochisk) fellesskapet og demokratiske verdier. Det er en negativ fortelling siden fokuset er på hvordan disse ble terrorens ofre. I artikkelen argumenterer jeg for at en slik fortelling kan skape empati og generalisere det smertefulle. I kapittel 3 (s. 30) beskriver jeg hvordan vellykkede fortellinger skaper innlevelse og at empatiens fokus typisk er protagonisten. I Stoltenbergs negative fortellinger om de grusomme terrorangrepene *castes* ofrene som protagonistene. På denne måten skaper han et rom for innlevelse og en emosjonell kobling som løfter deres smerte opp på et kollektivt nivå. Blant annet uttalte han: "Vi strever fortsatt med å begripe det som skjedde. Vi stritter i mot å tenke tanken fullt ut, å ta innover oss hva våre tapre unge opplevde i de grusomme timene. Men vi er nødt" (Stoltenberg 2011d). Dette kan sees på som et eksempel på hvordan fortellinger kan legge til rette for innlevelse, både kognitivt og emosjonelt. Dette kan også forstås som en utvidelse av *karakterrekkevidden*: Selv om hovedpersonen er ofrene, så representerer de hele fellesskapet og dets verdier.

Etter hvert kombinerer Stoltenberg denne fortellingen med en positiv fortelling. I denne *castes* hele det norske folk som protagonisten, terroristen som antagonist, og demokratiske verdier som det omstridte objekt. Denne kampen om demokratiet er høy-mimetisk, siden karakterene *skildres* som handlekraftige og med tydelig gruppeidentitet og verdi-forpliktelser. Den har et positivt utfall siden handlingen *konstrueres* på en slik måte at protagonisten overviner antagonistens og beskytter og vinner det omstridte objektet: "Det norske folk svarte med å omfavne våre verdier. Gjerningsmannen mislyktes. Folket vant" (Stoltenberg 2012).

Et gjennomgangstema i Stoltenbergs taler er et fokus på talehandlinger (som det å tale, takke, sende en beskjed osv.). Med utgangspunkt i *Kampen om demokratiet*, er det mulig å forstå hva Stoltenberg mener med dette. Noen steder *castes* taleevne som det omstridte objektet – det er det man sloss om og forsvarer: "Ingen skal få bombe oss til taushet. Ingen skal få skyte oss til taushet" (Stoltenberg 2011e). Andre steder, slik jeg viste i artikkel 1, er taleevnen et våpen i *Kampen om demokratiet*. Til slutt, så er taleevne også noe som kjennetegner protagonisten (det nasjonale fellesskapet): "Vårt svar har vokst i styrke gjennom de ubegripelige timene, dagene og nettene vi har bak oss, og det bekreftes med kraft i kveld. Mer åpenhet, mer demokrati. Fasthet og styrke. Det er oss. Det er Norge" (Stoltenberg

2011f). Dette er et eksempel på *karakterkonstruksjon* og *karakterskildring* innenfor en høy-mimetisk sivil fortelling. Protagonisten defineres og tilskrives handlekraft og en rekke positive, sivile verdier (taleevne, åpenhet, demokrati, fasthet, styrke).

Stoltenberg er i stand til å presentere to ulike fortellinger, uten at dette oppleves som motsetningsfylt eller selvmotsigende. En måte å forstå dette på er at han skaper en glidende overgang fra den tragiske til den episke fortellingen: Ofrene, som er protagonistene i den tragiske fortellingen, blir omformet til sentrale representanter for et større nasjonalt fellesskap, og dette fellesskapet konstrueres som protagonisten i den episke fortellingen om *Kampen om demokratiet*.

I artikkelen bruker jeg fenomenologi for å argumentere for at det tragiske og det traumatiske ofte henger sammen med meningsløshet, språkløshet, fragmentert tid og det uvirkelige. Mer generelt kan man tenke at dette også er kjennetegn ved alle erfaringer som ikke har en narrativ form. I kapittel 3 beskriver jeg hvordan fortellinger er representasjoner som organiserer hendelser og gir dem temporal orden. I artikkelen bruker jeg fenomenologi for å demonstrere hvordan språk, mening, virkelighet og "integrert tid" henger sammen. Artikkelen viser hvordan hendelser som får en narrativ form fremstår som temporalt organiserte, kommuniserbare og fattbare – og motsatt. Det ligger et teoretisk potensiale i videre å utforske hvordan narratologi og fenomenologi kan kombineres, siden begge teoriene tematiserer hvordan mening og tid formes.⁴⁷

3. Artikkel 3: Kampen om demokratiet

3.1. Oppsummering

Hvilke fortellinger ble i tiden etter 22. juli brukt for å gi mening til det som hadde skjedd? I denne artikkelen svarer jeg på dette spørsmålet ved å analysere ledere og kommentatorartikler i VG, Aftenposten og Dagbladet fra perioden 23. juli til 6. august 2011. Den teoretiske tilnærmingen er kultursosiologiske teorier om kulturelle traumer kombinert med narratologiske perspektiv. I tillegg knyttet analysene opp til andre studier av hvordan 22. juli

⁴⁷ Dette var en del av Ricoeurs prosjekt i *Temps et Récit* (1984). Hans analyser er i stor grad basert på filosofisk argumentasjon med høyt abstraksjonsnivå. I forbindelse med empiriske analyser er det også viktig å operasjonalisere slike filosofiske perspektiv (jf. diskusjon, kapittel 2).

ble behandlet i den norske offentligheten.

Artikkelen viser hvordan fortellingen *Kampen om demokratiet* strukturerer så og si alle meningene som uttrykkes i datamaterialet (på samme måte som de gjorde det i Stoltenbergs taler). Det at denne fortellingen var sterkt dominerende, hos Stoltenberg, i avisene, og hos mange andre som uttrykte meninger, er et sentralt funn i denne avhandlingen. Dette står i sterk kontrast til Eriksens påstand om at det i den norske offentligheten var "no hegemonic narrative or explanation of the attack" (Eriksen 2014: 275) (se diskusjon s. 22 i artikkel 2). Avhandlingen bekrefter at nasjonale kriser ofte fører til oppslutning om nasjonale ledere, fellesskapet og fellesskapssymboler (Hetherington & Nelson 2003; Schubert, Stewart & Curran 2002), men samtidig viser artikkelen og avhandlingen at dette er en kompleks symbolsk prosess formet av fleksible, narrative strukturer som kan ta ulike former.

Analysen i artikkelen er strukturert av ideen om at de sentrale karakterene i en fortelling er protagonisten, antagonist og det omstridte objektet (jf. s. 28). I artikkelen viser jeg hvordan lederne og kommentatorartiklene baserer seg på *Kampen om demokratiet*: Det norske folk sloss mot terroristen som forsøker å skade demokratiet. Til slutt viser jeg hvordan det i avisene var mange som sammenlignet 22. juli med okkupasjonen av Norge, og at man også sammenlignet etterkrigstidens fellesskap med den folkelige mobiliseringen etter terroren.

3.2. Artikkel 3 forstått ut i fra teorien om sivile fortellinger

I artikkelen er det narratologiske perspektivet eksplisitt og analysen struktureres av karakterkategoriene protagonist, antagonist og omstridt objekt. Med utgangspunkt i *Kampen om demokratiet* analyser jeg først hvordan protagonisten i fortellingen skapes. I forbindelse med *casting* og *karakterrekkevidde* viser analysene at det i datamaterialet hersker konsensus rundt hvordan dette skulle representeres. Bestemte koblinger ble vektlagt, mens andre ble nedtonet: I avisene er det et viktig poeng at ofrene for terroren er noe mer enn enkeltindivider, privatpersoner eller representanter for ett enkelt politisk parti. I stedet oppfattes de først og fremst som representanter for selve demokratiet og det nasjonale fellesskapet. På denne måten kan de skrives inn i *Kampen om demokratiet* og *skildres* høy-mimetisk, noe som innebærer et sterkt fokus på at aktører tilhører handlekraftige kollektiv som tydelig representerer demokratiske verdier.

Antagonisten i fortelling er Breivik. Som eneansvarlig for terrorangrepene er det naturlig å *caste* han i denne rollen.⁴⁸ I tråd med det høy-mimetiske, blir han *skildret* ekstremt negativt. Han representerte anti-demokrati og ekstrem ondskap. (Likevel blir han ikke i stor grad *intertekstuelt* knyttet opp mot en dualistisk, kristen moral, slik vi så Bush gjøre det i forbindelse med 11. september i artikkel 1; se også diskusjon s. 205 i artikkel 3). Det var mindre enighet knyttet til Breiviks symbolske *karakterrekkevidde*. Han hadde eneansvaret for sine gjerninger – men var han likevel på noen måte en representant for en større gruppe: anti-muslimer, Fremskrittspartiet eller nordmenn generelt? Den første tiden etter terroren var det likevel en tendens til at man innskrenket *karakterrekkevidden*: Breivik representerte bare seg selv.⁴⁹ I artikkelen viser jeg hvordan man var opptatt av at Breiviks ondskap ikke burde "smitte" over på andre individer eller grupper. Mye av debatten senere har likevel vært knyttet til om Breivik likevel representerte noe mer enn seg selv – på hvilken måte han likevel var "en av oss" (Seierstad 2013).

Ved siden av protagonist og antagonist har jeg vektlagt hvordan et omstridt objekt (s. 289) er et viktig element i fortellinger. I artikkelen viser jeg hvordan det i avismaterialet er en rekke beskrivelser av hvordan Breivik og det norske fellesskapet kjemper om slike objekter. Dette er eksempler på *handlingskonstruksjon*: skildringer av konflikt og konfliktens utfall. Ulike ting *castes* som omstridt objekt. Det viktigste som må forsvares, beskyttes og vinnes er "demokratiet", men man sloss også om "fremtiden", "hverdagen" og "Norge".⁵⁰ For AUF var det viktig "å ta tilbake Utøya".

Fortellinger kan få mening og tyngde ved at det opprettes en *intertekstuell* referanse til andre fortellinger. I artikkelen påviser jeg at det de første dagene etter terroren ikke

⁴⁸ I andre sivile fortellinger kan det være mer uklart hvem som skal *castes* som antagonist. I fortellinger om miljøproblemer og for miljøvern, kan for eksempel aktører argumentere for at ulike grupper eller fenomen skal *castes* som fienden. Hvem sloss egentlig miljøforkjemperne mot: det kapitalistiske systemet, vestlig konsumisme, udugelige politikere eller noe annet? Etter 11. september var de direkte ansvarlige for terrorangrepene opplagt en del av fiendebildet, men snart ble Osama bin Laden *castet* som hoved-antagonisten. Etter hvert ble *karakterrekkevidden* utvidet, slik at man inkluderte flere grupper i fiendekategorien. Hvem som *castes* som antagonist har avgjørende betydning for en sivil fortelling.

⁴⁹ For eksempel VGs leder 24. juli 2011: "På en ellers så mørk dag for Norge, finner vi en trøst i at gjerningsmannen ikke ser ut til å ha representert andre enn seg selv og sine egne, forvirrede ideer. Det vil gjøre det lettere å stå samlet som en hel nasjon i den tunge tiden vi har foran oss, uten en opprivende konflikt mellom enkeltgrupper i samfunnet."

⁵⁰ Alle disse fremstillingene er basert på metaforen *abstrakte begreper er fysiske objekter*. Ved hjelp av denne metaforen kan abstrakte størrelser (slik som "fremtiden") forstås som fysiske objekter som kan skades, tas tilbake osv.

eksisterte noe konsensus knyttet til hva slags fortellinger som legitimt kunne sammenlignes med det som nå hadde skjedd. Ulike aktører presenterte ulike sammenligninger; fort ble likevel en referanse den viktigste, nemlig den tyske okkupasjonen av Norge.⁵¹ I artikkelen studerer jeg i detalj de symbolske prosessene som skapte denne koblingen. Mer overordnet kan det tenkes at det som muliggjorde denne sammenligningen er en grunnleggende narrativ symmetri mellom *Kampen om demokratiet* og fortellingen om okkupasjonen og frigjøringen av Norge. Begge fortellinger er positive, høy-mimetiske beskrivelser av hvordan det norske folket sloss for sitt samfunn og for demokratiske, sivile verdier. Det er med andre ord store strukturelle likheter, og også paralleller mellom protagonistene og de omstridte objektene i begge fortellingene. Dette legger til rette for en sammenligning, på tross av at antagonistene i de to fortellingene er meget ulike. Mye symbolsk arbeid handlet om å etablere en sammenheng mellom det norske fellesskapet etter 22. juli og fellesskapet under og etter andre verdenskrig. Man la blant annet vekt på at målene og idealene i begge tilfellene kunne sammenlignes, for eksempel: "Slik Gerhardsen samlet nasjonen om å bygge velferd, samlet Stoltenberg oss om å bygge våre verdier."⁵² Det var vanskeligere å etablere en logisk kobling mellom en norsk terrorist som handlet alene, og et angrep fra en fremmed militærmakt. En av de få i datamaterialet som protesterte mot å sammenligne *Kampen mot demokratiet* med motstand mot den tyske okkupasjonen, la nettopp vekt på at disse elementene ikke samsvarte.⁵³ Likevel var sammenligningen mellom 22. juli og 9. april toneangivende den første tiden etter terroren. Når det gjaldt antagonistene i disse to fortellingene, la man vekt på at de begge var anti-sivile krefter som hadde angrepet Norge, men lot være å skildre dette i større detalj.

⁵¹ Hvordan slike sammenligninger etableres og fremstår som legitime og troverdige er komplekse prosesser. Metaforiske koblinger innebærer at visse deler av kildedomenet overføres til visse deler av måldomenet (se appendiks 1). Det er da åpent hvilke elementer som skal velges fra hvert domene, og hvilke elementer i de to domenene som skal kobles sammen. Det er mulig at noe tilsvarende gjelder intertekstuelle koblinger. Man må velge ut konkrete narrative elementer og koble disse sammen. For eksempel: Hvilken karakter i fortelling 1 skal kobles til hvilken karakter i fortelling 2?

⁵² VG (2011), *Landsfaderen* (kommentar), 30. juli, Åshild Mathisen.

⁵³ "Flere har påpekt at ugjerningen er den verste på norsk jord siden den andre verdenskrig. Det er sant, men det er en forskjell: Denne gang ble vi ikke angrepet av en fiende som kom utenfra. (...) Norge har på en måte blitt angrepet av Norge." Aftenposten (2011), *Ondskapens problem* (kronikk), 29. juli, Jan Kjærstad.

4. Sammenfatning

Artiklene i denne avhandlingen er selvstendige analyser med ulike teoretiske vinklinger. Ved hjelp av teorien om sivile fortellinger kan de likevel forstås som deler av en helhetlig studie av terrorens kulturelle logikk. Metaforsystemet analysert i artikkel 1 legger grunnlaget for en fortelling hvor det er en kamp om felles verdier (både i Norge og i USA). Den fenomenologiske tilnærmingen i artikkel 2 viser hvordan fortellinger var et spesielt viktig redskap for å skape mening og temporal kontinuitet etter terroren. Artikkel 3 og kommentarene i dette kapittelet videreutviklet det narratologiske fokuset. På denne måten kan teorien om sivile fortellinger sees som et overordnet perspektiv som rammer inn de enkelte analysene.⁵⁴ Teorien gjorde det mulig å analysere det spesielle og sterke fellesskapet etter 22. juli. Med utgangspunkt i Durkheim og Frye, har jeg vist hvordan dette fellesskapet kan beskrives som høy-mimetisk, det vil si et fellesskap med fokus på solidaritet, felles verdier og kollektiv handlekraft (jf. tabell 4.1.). Mye av det som ble sagt og skrevet etter terroren var beskrivelser av det unike, positive og viktige ved slike samlinger. For eksempel omtalte en journalist samholdet på rådhusplassen 25. juli 2011 på denne måten: "Vi er mange som står tett i tett ved Rådhuset denne julikvelden. Kanskje så mange som 150 000. (...) Dette er kvelden nasjonen Norge og byen Oslo viser samhold og styrke."⁵⁵ Høy-mimese-begrepet gjør det mulig å analysere denne typen fellesskap, måten det omtales på og hvordan det står i kontrast til lav-mimetisk sosialitet.

Teorien om sivile fortellinger beskriver hvordan omtaler av slike sosiale forhold får en narrativ form. Sentrale prosesser som muliggjør dette er fanget opp i begrepene *karakterkonstruksjon* og *handlingskonstruksjon*. Jeg har vist hvordan grupper ble *castet* som karakterer i fortellingene om 22. juli, skildret på ulike måter og tilskrevet ulik representativ rekkevidde. For eksempel var fortellingen om *Kampen om demokratiet* avhengig av at ofrene for terroren ikke bare var protagonistene i en fortelling med entydig negativt utfall, men at de også ble en del av en fortelling med positivt utfall hvor hele det norske folk var hovedpersonen. Denne endringen i forståelse er avhengig av en *handlingskonstruksjon* hvor et fokus på tap og overgrep ble utvidet med en fortelling hvor fellesskapet og sivile verdier

⁵⁴ Dette innebærer ikke at et narratologisk perspektiv alltid er overordnet metafor-teori eller fenomenologi. Det ligger teoretiske potensiale i å utforske videre hvordan disse tradisjonene kan syntetiseres.

⁵⁵ Aftenposten (2011), *Kvelden Norge viste samhold og styrke* (nyhetssak), 26. juli, Wenche Fuglehaug.

triumferte. Fortellingen fikk kraft og historisitet ved intertekstuelle referanser til den tyske okkupasjonen av Norge og etterkrigstidens gjenreisningsarbeid.

Kapittel 7. Konklusjon

1. Svarene på forskningsspørsmålene og bidrag til forskningslitteraturen

Hele avhandlingene kan ses på som et svar på ett overordnet spørsmål: Hvordan ble 22. juli-terroren og reaksjonene på denne tolket i den norske offentligheten?

Kort oppsummert er svaret at det var en grunnleggende enighet om at det som hadde skjedd var et angrep på det norske demokratiet. Det var også enighet om at det norske folk, inkludert en rekke individuelle representanter for fellesskapet, representerte positive, demokratiske verdier, som stod i kontrast til terroristen og terrorangrepene. Videre beskrev man hvordan det nasjonale fellesskapet overvant terroristen. Terroristens ønske var å skade fellesskapet og demokratiet. Ved å demonstrere samhold, styrke og demokratiske verdier overvant fellesskapet terroristen og hindret han i å nå dette målet. Dette er den overordnede kulturelle logikken som formet forståelsen av terroren.

Avhandlingen har fokusert på de første fire ukene etter terroren, da landet var preget av stort samhold. I senere offentlige diskusjoner, ble så og si alle tolkningene man var enige om den første tiden utfordret. For eksempel ble det enorm diskusjon knyttet til om Breivik var en anti-demokratisk terrorist eller et psykisk sykt, strafferettslig utilregnelig individ. Det tok heller ikke lang tid før kritikk av norske myndigheters håndtering av terroren ble et viktig diskusjonstema, noe som toppet seg etter offentliggjøringen av Gjørvt-kommisjonens rapport. Disse diskusjonene er kontraster til den enheten man hadde rett etter terroren.

Det kan være lett å tenke at et grusomt angrep på nasjonen og demokratiet selvsagt og nesten automatisk fører til en sterk reaksjon og samling med fokus på felles verdier og fellesskapssymboler. For noen kan det virke opplagt – men avhandlingen er basert på det kultursosiologiske prinsippet om at det selvsagte og naturlige ofte har en kompleks og kontingent underliggende sosial og symbolsk infrastruktur. Hvis man analyserer disse strukturene og prosessene, ser man de er produkter av konkrete valg og vektinger. Dette innebærer en innsikt om at ting kunne vært gjort og forstått annerledes.

Avhandlingen bidrar til forskningslitteraturen om 22. juli-terroren, spesielt den forskningen som har studert hvordan terroren og responsen på denne ble omtalt i media (se kapittel 1 for en oversikt over denne litteraturen). De metafororienterte, fenomenologiske og

narratologiske analysene i denne avhandlingen bidrar med ny kunnskap om hvordan terroren ble tolket, siden de inneholder funn som ikke er dekket i litteraturen. På mange måter bidrar avhandling med "tykkere" beskrivelser av tolkningen av terroren enn det som allerede finnes. Christensen, Lægreid og Rykkja mener for eksempel at Stoltenbergs taler hadde stor betydning for hvordan folk reagerte etter angrepene: "This is an example of a strong symbolic language and of a leader setting a moral example in a crisis situation" (Christensen et al. 2013: 171). Deres beskrivelse av dette "sterke, symbolske språket" er likevel summarisk. Jenssen og Bye (2013) har også analysert Stoltenbergs taler, men fokuserer på hans individuelle og retoriske valg. Ved å undersøke de eksistensielle, narrative og intertekstuelle forholdene som strukturerer Stoltenbergs budskap, har det her vært mulig å beskrive hva som gir disse talene kraft og mening. Ved å sammenligne dem med Bushs taler etter 11. september, har det også vært mulig å gi den norske reaksjonen et sammenligningsgrunnlag. Funnene i avhandlingen skiller seg også fra de som mener at reaksjonene etter terroren var preget av "avpolitisering", hvor man ikke fokuserte på Breiviks høyreekstreme ideologi, men at han var en ensom galning ("lone lunatic") (Falkheimer & Olsson 2015; Olsson, Söderlund & Falkheimer 2015; se også Lödén 2014). Det stemmer ikke at Breivik i hovedsak ble portrettert som gal den første tiden. Selv om man i media ofte koblet Breivik med generelle onde krefter (jf. artikkel 3) og ikke konkret høyreekstremisme, er det også problematisk å beskrive denne reaksjonen som "apolitisk". Mine analyser viser at fortellingen om Breivik og det norske folk på mange måter var det vi kan kalle "proto-politisk" i den forstand at den beskrev nasjonal oppslutning rundt demokratiets mest grunnleggende verdier. Disse verdiene ble kanskje beskrevet meget generelt, men ble til gjengjeld sentrale i det sterke og intense høy-mimetiske fellesskapet. Analysene av denne narrative konsensusen står også i kontrast til Eriksens påstand om at det i Norge etter 22. juli var "no hegemonic narrative or explanation of the attack" (Eriksen 2014: 275).

Spørsmålet om hvordan terroren ble tolket ble besvart ved hjelp av tre underproblemstillinger. Disse tre ble presentert i innledningskapittelet og har blitt besvart i artiklene og delvis i denne innledende delen. Jeg vil kort oppsummere svarene på disse tre spørsmålene og hvordan disse svarene bidrar til forskningslitteraturen.

1. Hvilke metaforer former tolkningen av 22. juli-terroren og reaksjonene på denne i den norske offentligheten – og tolkningene av 11. september-terroren og reaksjonene på denne i den amerikanske offentligheten?

Jeg har argumentert for at en kultursosiologisk tilnærming kan kombineres med metafor-teori. Med dette utgangspunktet, og ved hjelp av relevante metoder (se appendiks 1), undersøkte jeg Bushs taler etter 11. september 2001 og Stoltenbergs taler etter 22. juli 2011. Det er et viktig funn at begge lederne bruker det samme metaforsystemet i sin forståelse av hva som hadde skjedd og hvordan fellesskapet bør reagere: En rekke metaforiske koblinger gjør det mulig å forstå det som skjedde som en kamp mellom terroristen og det nasjonale fellesskapet om demokratiets skjebne. Denne tenkemåten har store konsekvenser og legger blant annet grunnlaget for en narrativ fremstilling. På tross av at dette systemet kan virke enkelt og opplagt, er konstruksjonen av systemet avhengig av en rekke konkrete og detaljerte metaforiske (og symbolske og metonymiske) koblinger. Detaljene i dette symbolske arbeidet er vesentlig, siden det former budskapet og tonen i det overordnede metaforsystemet. Analysene viser også at det samme systemet kan brukes for å formidle ulike verdier og tanker. På tross av kampmetafor-rammeverket, nedtoner Stoltenberg det voldelige aspektet. Dette er et resultat av at han i liten grad projiserer elementer fra metaforens kildedomene (fysisk kamp) over på måldomenet (relasjonen mellom nasjonen og terroristen).⁵⁶ Voldsaspektet tones ytterligere ned ved at Stoltenberg vektlegger at demokratiske idealer er de eneste legitime "våpen" i denne kampen. Dette står i kontrast til Bushs metaforbruk. Han oppskalere kampen til en krig og forsyner seg villig fra kamp- og krigsmetaforens kildedomener. På denne måten beskriver han en "krig mot terror" hvor vold og ekstrem antagonisme er naturlig elementer.

Det finnes mange eksempler på at metafor-teori er blitt brukt for å forstå det politiske ordskifte (Fischer & Schubert 2014). Lakoff (1996, 2004, 2007, 2008) har skrevet flere tekster om metaforer og politikk, og dette temaet har også blitt undersøkt av andre (Ahrens 2009; Chilton 1995; Fischer 2014; Goatly 2007; Musolff 2004, 2014; Tsakona 2012; Underhill 2011; Woodhams 2012). Funnene i denne avhandlingen bidrar til denne

⁵⁶ Se appendiks 1 for beskrivelse av begrepene "kildedomene" og "måldomene".

litteraturen, spesielt den litteraturen som eksplisitt omhandler sammenhengen mellom metaforer og terror-diskurs (Cameron 2010; Cameron, Maslen & Todd 2013; Charteris-Black 2011; Lakoff 2001). Min analyse av Bushs og Stoltenbergs bruk av samme metaforsystem er et bidrag til denne litteraturen, både fordi dette systemet ikke er analysert tidligere, og fordi de er en transnasjonal komparasjon. Det er viktig å undersøke metaforers utbredelse og mulige universalitet (Kövecses 2005). Krysskulturelle komparasjoner, slik som i artikkel 1, gir slik kunnskap, og viser at samme metaforsystem brukes – men brukes forskjellig – i ulike nasjonale kontekster.

2. Hvordan kan vi forstå den offentlige tolkningen av 22. juli-terroren og reaksjonen på denne ut i fra fenomenologiske teorier om mening og meningsløshet?

Meningsdimensjonen er et hovedfokus i kultursosiologi; man forsøker å undersøke og rekonstruere den meningen som ligger bak ulike sosiale fenomen. I analysene av et kulturelt traume som 22. juli, er mitt inntrykk at mening blir spesielt viktig og vanskelig. I datamaterialet var det mange beskrivelser av hvordan terroren var meningsløs, uvirkelig og uforståelig. Samtidig var det et sterkt fokus på fellesskapets evne til å samles og uttrykke viktige, meningsfulle verdier. For å forstå denne dobbeltheten, og for å få et analytisk grep på mening som et sosialt fenomen, trengte jeg en teori som kunne konseptualisere dette vanskelige og komplekse fenomenet. Fenomenologi er en slik teori, og med utgangspunkt i denne operasjonaliserte jeg tre underkategorier av mening og meningsløshet: virkelighet/uvirkelighet, språklighet/språkløshet og integrert/fragmentert tid (se tabell 1 i artikkel 2). Ved hjelp av disse kategoriene var det mulig å gå inn i datamaterialet og analysere hvordan terrortraumet ble forstått. På den ene siden var det noe meningsløst ved det som hadde skjedd, og denne meningsløsheten var knyttet til en følelse av uvirkelighet, av det usigelige, og av at tidsopplevelsen ble endret og fragmentert. Når det gjaldt det temporale, var det som om 22. juli skapte en kløft i den historiske tiden. Det virket som om dette bruddet måtte bearbeides og behandles, for at den historiske tiden skulle kunne starte opp igjen og stå i et kontinuerlig forhold til tiden før terroren. Stoltenberg (2011f) uttrykte det på denne måten: "Det blir et Norge før og et etter 22. juli. Men hvilket Norge bestemmer vi selv.

Norge skal være til å kjenne igjen." Ulike symbolske prosesser gjorde det mulig å snakke meningsfylt om Norge etter terroren. Jeg har vist i artikkel 2 hvordan disse henger sammen med virkelighet, språklighet og integrert tid. Bestemte metaforer ble brukt for å tematisere språklighet og taleevne; fortellinger ble brukt for å integrere tiden. Dette viser at de tre undertemaene i avhandlingen (metaforer, mening og fortellinger) henger tett sammen og må forstås i forhold til hverandre.

Fenomenologi er en vesentlig filosofisk retning (Zahavi 2008) og har hatt en avgjørende innflytelse på sosiologien. Den er velegnet til å tematisere hvordan mening blir problematisk i møte med død, både på et individuelt (Schütz 1945: 550) og et kollektivt og kulturelt nivå (Berger & Luckmann 1967: 118). Likevel er det, meg bekjent, gjort få analyser som bruker fenomenologiske innsikter for å forstå hvordan mening både ødelegges og skapes i møte med traumatiske hendelser, slik som terror.⁵⁷ Artikkel 2 er et slikt bidrag, både teoretisk og empirisk.

3. Hvilke fortellinger formet tolkningen av 22. juli-terroren og reaksjonene på denne i den norske offentligheten?

Metaforsystemet jeg identifiserte i artikkel 1 legger grunnlaget for en narrativ fremstilling av en kamp mellom fellesskapet og terroristen. I artikkel 2 viser jeg hvordan denne fortellingen også er en av de viktigste meningsskapende prosessene i Stoltenbergs taler. Disse funnene førte til at jeg valgte å utforme et narratologisk rammeverk for å forstå hvordan 22. juli ble forstått i offentligheten, både fordi det virket som at de viktigste tolkningene hadde en narrativ form, og fordi et overordnet fokus på fortellinger kunne inkludere fokuset på metaforer og mening. I artikkel 3 har jeg vist hvordan vi kan forstå fortellingen om 22. juli ved å studere protagonisten (folket), antagonistene (terroristen) og det omstridte objektet (demokratiet). Fokuset på fortellinger ble videreført i denne innledende delen. Med utgangspunkt i en gjennomgang av fortellingens struktur og elementer (kapittel 3), utviklet

⁵⁷ Det finnes eksempler på filosofiske koblinger mellom terrorisme og fenomenologi (f.eks. Teschner 2008), men disse er abstrakte drøftinger med stor avstand til empiriske, sosiologiske analyser. Morris og Crank (2011) er et forsøk på å bruke fenomenologi for å legge grunnlag for empiriske studier av terroristers livsverden, mening og verdier.

jeg en teori om sivile fortellinger (kapittel 4). Her legger jeg vekt på at sivile fortellinger kan forstås ut i fra hva slags karakter og handlinger de beskriver. Spesielt viktig er handlingsutfallet (negativt/positivt) og hvordan karakterene beskrives (høy/lav mime). Variasjoner i dette bestemmer hva slags sjanger fortellingen tilhører (tabell 4.2.). Et sett analytiske begreper gjør det mulig å anvende teorien (kapittel 5 og appendiks 2). I kapittel 6 oppsummerte jeg artiklene og funnene i avhandlingen og viste hvordan disse kan forstås som en helhetlig studie av fortellinger om 22. juli.

Denne studien av terrorens kulturelle logikk er et vitenskapelig bidrag til den meningssentrerte kultursosiologien (Larsen 2013, 2015), spesielt det sterke programmet i kultursosiologi (Alexander & Smith 2003). Mye av arbeidet i denne avhandlingen er gjort med utgangspunkt i denne tradisjonen, slik som litteraturen om kulturelle traumer (Alexander 2012; Alexander, Eyerman, Giesen, Smelser & Sztompka 2004; Eyerman 2004, 2008; Hashimoto 2011; Heins & Langenohl 2011; Smelser 2004a, 2004b; Spasić 2011). Jeg bidrar til denne forskningen ved å vise hvordan terroren i Norge ble tolket som et kulturelt traume (artikkel 3). Studier av kulturelle traumer overlapper med et annet viktig kultursosiologisk forskningsområde: studien av den sivile sfære, offentlighet og politisk diskurs (Alexander 2006; Alexander & Smith 1993). Avhandlingens analyser av hvordan fellesskap og sivilitet konstrueres etter en nasjonal krise er et bidrag til denne forskningen. Avhandlingen er også en empirisk og teoretisk videreutvikling av det sterke narratologiske fokuset som finnes innenfor kultursosiologien (Alexander, Breese & Eyerman 2011; Polletta & Chen 2012). Med utgangspunkt i Durkheim (1995), Frye (1957), Alexander (2006) og Smith (2005), har jeg skapt en teori om sivile fortellinger og brukt denne for å analysere hvordan terroren ble fortalt. Jeg har presentert et generelt narratologisk rammeverk, og jeg har anvendt dette for å forstå hvordan 22. juli-terroren og reaksjonene på denne ble tolket i den norske offentligheten.

2. Begrensninger og behov for videre forskning

Med utgangspunkt i funnene presentert her, er det mulig å peke på flere områder hvor det trengs mer kunnskap. Hvordan ble 22. juli-terroren og reaksjonene på denne tolket i den norske offentligheten? Jeg har svart på dette spørsmålet, men disse svarene er selvsagt ikke

fullstendige eller uttømmende. De er basert på en bestemt tidsperiode, en begrenset mengde data, visse typer data og bestemte teoretiske tilnærminger. Vi trenger å undersøke hvordan 22. juli ble tolket utover perioden undersøkt her, basert på flere typer data og teoretiske vinklinger.

Avhandlingen har i stor grad vært en studie av kulturelle strukturer og prosesser. Det har vært et bevisst valg, og et praktisk valg, siden man må begrense og avgrense. Ingen sosiologisk analyse av et fenomen er likevel komplett hvis den ikke tar hensyn til aktører, sosiale institusjoner og makt. Vi trenger mer forskning som kobler disse forholdene med et kulturelt fokus. I tiden etter 22. juli er det opplagt at visse stemmer hadde privilegerte taleposisjoner, og at dette var avhengig av, blant annet, ressurser og posisjoner. Ikke alle hadde tilgang til taletid på tv eller scenen på Rådhusplassen. En tilnærming som forsøker å gripe sammenhengen mellom makt, aktører og kulturelle strukturer er Alexanders (2011a) teori om "sosiale fremførelser" (*social performance*). Den kan legge grunnlaget for videre forskning på kulturelle traumer og hvordan disse formes av bestemte aktører, institusjonelle rammer og maktrelasjoner.

Videre trenger vi studier som sammenligner 22. juli med andre relevante case og dermed setter reaksjonene inn i en større sammenheng. Jeg har sammenlignet Bushs og Stoltenbergs reaksjoner på terror, men det finnes et stort potensiale for videre komparativ forskning.⁵⁸

Siden år 2000 har antall drept i terrorangrep blitt ni-doblet (Institute for Economics and Peace 2015: 2). Dramatiske angrep, slik som i Moskva (2002), Bali (2002), Madrid (2004), London (2005), Bombay (2008), Boston (2008), Peshawar (2014) og Paris (2015) skaper frykt og fortvilelse. De blir gjenstand for stor mediedekning, blir møtt med samhold og fordømmelse, og påvirker sosiale og politiske prosesser. Vi trenger mer forskning på den kulturelle logikken som former tolkningene av slike hendelser. Dette vil gi oss kunnskap om hvordan kollektiv identitet konstrueres, og hvordan viktige valg blir tatt i kjølevannet av slike angrep. Gang på gang ser vi at terror blir møtt med høy-mimetiske fortellinger om hvordan fellesskapet er sterkt og samlet, at det slår ring om "hellige" sivile verdier og skal vinne

⁵⁸ Innenfor de kultursosiologiske studiene av kulturelle traumer, finnes det allerede en slik forskningstradisjon (Alexander et al. 2011; Alexander et al. 2004). Denne kan være et naturlig tilslutningspunkt ved videre komparativt arbeid.

kampen mot terroristene. For eksempel: Etter terrorangrepene i Paris 13. november 2015, publiserte Dagbladet en kronikk av statsminister Solberg hvor hun skrev:

Det er et angrep på den franske hovedstaden og uskyldige sivile mennesker. Med det er også et angrep på våre felles demokratiske verdier. Et angrep på vår frihet og vårt demokrati. Et angrep på verdier som er ukrenkelige. (...) Terroristene skal ikke vinne. (...) Vi skal, sterkere enn noen gang, stå opp for de verdiene vi tror på.⁵⁹

Denne uttalelsen er i samsvar med terrorens kulturelle logikk, slik den er beskrevet i denne avhandlingen. Mange andre tolkninger av terror, både i Norge og andre steder, preges trolig av samme logikk. Samtidig har vi sett, i sammenligningen av Stoltenberg og Bush, at den samme overordnede logikken kan brukes forskjellig og rettfærdiggjøre svært ulike politiske handlinger. Man kan kjempe for demokratiet på mange ulike måter.

Frykten for terror former våre mentale landskap og påvirker nasjonale og globale politiske prosesser. Paradoksalt nok er terror blitt et viktig referansepunkt når kollektiv identitet defineres: Ved å beskrives som anti-tesen til demokratiske verdier og fellesskap, representerer terroristene det motsatte av fellesskapets selvforståelse. Terror er ikke bare en sikkerhetstrussel, men er innvevd i moderne, demokratisk identitetskonstruksjon, i Norge etter 22. juli og mange andre steder. Vi trenger mer kunnskap om hva dette innebærer og hvilke konsekvenser det har.

⁵⁹ Dagbladet (2015), *Terroristene skal ikke vinne* (kronikk), 16. november, statsminister Erna Solberg.

Referanseliste

- Agedal, O., Botvar, P. K., & Høeg, I. M. (2013). *Den Offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Abbott, H. P. (2008). *The Cambridge Introduction to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Agger, G. (1999). Intertextuality Revisited: Dialogues and Negotiations in Media Studies. *Canadian Journal of Aesthetics* (4).
- Ahrens, K. (2009). *Politics, Gender and Conceptual Metaphors*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ahrens, K. (2011). Examining Conceptual Metaphor Models Through Lexical Frequency Patterns: A Case Study of U.S. Presidential Speeches. I H.-J. Schmid (red.), *Windows to the Mind Series: Applications of Cognitive Linguistics* (s. 167-184). Berlin: Mouton De Gruyter.
- Alexander, J. C. (2003). On the Social Construction of Moral Universals: The "Holocaust" from War Crime to Trauma Drama. I J. C. Alexander (red.), *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* (s. 27-84). Oxford: Oxford University Press.
- Alexander, J. C. (2006). *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press.
- Alexander, J. C. (2010). *The Performance of Politics: Obama's Victory and the Democratic Struggle for Power*. New York: Oxford University Press.
- Alexander, J. C. (2011a). *Performance and Power*. Cambridge: Polity.
- Alexander, J. C. (2011b). *Performative Revolution in Egypt: An Essay in Cultural Power*. London: Bloomsbury Academic.
- Alexander, J. C. (2012). *Trauma: A Social Theory*. Cambridge: Polity.
- Alexander, J. C., Breese, E. B., & Eyerman, R. (red.), (2011). *Narrating Trauma: On the Impact of Collective Suffering*. Boulder: Paradigm Publishers.
- Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J. & Sztompka, P. (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Alexander, J. C., (2015). *Den sivile sfære*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Alexander, J. C., & Smith, P. (1993). The Discourse of American Civil Society: A New Proposal for Cultural Studies. *Theory and Society*, 22(2), 151-207.
- Alexander, J. C., & Smith, P. (2003). The Strong Program in Cultural Sociology: Elements of Structural Hermeneutics. I J. C. Alexander (red.), *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* (s. 11-26). Oxford: Oxford University Press.
- Andersson, M. (2012). The Debate About Multicultural Norway Before and After 22 July 2011. *Identities*, 19(4), 418-427.
- Aristoteles (1997). *Om diktetekunsten*. Oslo: Grøndahl og Dreyer.
- Augoustinos, M., Walker, I., & Donaghue, N. (2006). *Social Cognition: An Integrated Introduction*. London: Sage.
- Barthes, R. (1975). An Introduction to the Structural Analysis of Narrative. *New Literary History*, 6(2), 237-272.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin.
- Berkaak, O. A., & Frønes, I. (2005). *Tegn, tekst og samfunn*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Berntzen, L. E., & Sandberg, S. (2014). The Collective Nature of Lone Wolf Terrorism:

- Anders Behring Breivik and the Anti-Islamic Social Movement. *Terrorism and Political Violence*, 26(5), 759-779.
- Botvar, P. K. (2013). Folkets svar på terroren. Sosiale, kulturelle og politiske aspekter ved massemonstringene. In O. Aagedal, P. K. Botvar & I. M. Høeg (red.), *Den Offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli* (s. 26-46). Oslo: Universitetsforlaget.
- Brurås, S. (2012). *Mediene og terroraksjonen: studier av norske mediers dekning av 22. juli*. Oslo: Unipub.
- Bush, G. W. (2001a). Address before a Joint Session of the Congress on the United States Response to the Terrorist Attacks of September 11. Hentet fra: <http://access.gpo.org>.
- Bush, G. W. (2001b). Remarks at the National Day of Prayer and Remembrance Service at the National Cathedral. Hentet fra: <http://www.gpo.gov>.
- Bush, G. W. (2001c). Proclamation 7462 – National Day of Prayer and Remembrance for the Victims of the Terrorist Attacks on September 11, 2001. Hentet fra: <http://www.gpo.gov>.
- Cameron, L. (2010). Responding to the Risk of Terrorism: The Contribution of Metaphor. *DELTA: Documentação de Estudos em Lingüística Teórica e Aplicada*, 26, 587-614.
- Cameron, L., & Maslen, R. (2010). Identifying Metaphor in Discourse Data. I L. Cameron & R. Maslen (red.), *Metaphor Analysis: Research Practice in Applied Linguistics, Social Sciences and the Humanities* (s. 97-11). London: Equinox.
- Cameron, L., Maslen, R., Todd, Z., Maule, J., Stratton, P., & Stanley, N. (2009). The Discourse Dynamics Approach to Metaphor and Metaphor-Led Discourse Analysis. *Metaphor and Symbol*, 24(2), 63-89.
- Cameron, L., Maslen, R., & Todd, Z. (2013). The Dialogic Construction of Self and Other in Response to Terrorism. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 19(1), 3-22.
- Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and rhetoric: the persuasive power of metaphor*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chilton, P. (1995). *Security Metaphors: Cold War Discourse from Containment to Common House*. New York: P. Lang.
- Christensen, T., Læg Reid, P., & Rykkja, L. H. (2013). After a Terrorist Attack: Challenges for Political and Administrative Leadership in Norway. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 21(3), 167-177.
- Cienki, A. (2005). Metaphor in the “Strict Father” and “Nurturant Parent” Cognitive Models: Theoretical Issues Raised in an Empirical Study. *Cognitive Linguistics*, 16(2), 279-312.
- Crisp, P., Gibbs, R., Deignan, A., Low, G., Steen, G., Cameron, L., Seimino, E., Grady, J., Cienki, A., & Kövecses, Z. n. (2007). MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*, 22(1), 1-39.
- Deignan, A., & Semino, E. (2010). Corpus Techniques for Metaphor Analysis. I R. Maslen & L. Cameron (red.), *Metaphor Analysis: Research Practice in Applied Linguistics, Social Sciences and the Humanities* (s. 161-179). London: Equinox.
- Durkheim, É. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: Free Press.

- Durkheim, É., & Mauss, M. (1963). *Primitive classification*. Chicago: University of Chicago Press.
- Døving, C. A. (2013). "Små barn av regnbuen". Ulike fremstillinger av det norske fellesskapet i minnemarkeringer og i pressen. I O. Agedal, P. K. Botvar & I. M. Høeg (red.), *Den Offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli* (s. 151-168). Oslo: Universitetsforlaget.
- Eide, E. (2012). The Terror in Norway and the Multiculturalist Scapegoat. *Journal of Contemporary European Studies*, 20(3), 273-284.
- Eide, E., Kjølstad, M., & Naper, A. (2013). After the 22 July Terror in Norway: Media Debates on Freedom of Expression and Multiculturalism. *Nordic Journal of Migration Research*, 3(4), 187-196.
- Eliade, M. (1969). *Det hellige og det profane*. Oslo: Gyldendal.
- Engene, J. O. (2013). Mer overvåking, mer kontroll – Noen utviklingstrekk etter 22. juli 2011. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(2), 233-244.
- Eriksen, T. H. (2014). Who or What to Blame. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 55(2), 275-294.
- Evans, V., & Green, M. C. (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Eyerman, R. (2004). Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity. I J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. J. Smelser & P. Sztompka (red.), *Cultural Trauma and Collective Identity* (s. 60-111). Berkeley: University of California Press.
- Eyerman, R. (2008). *The Assassination of Theo van Gogh: From Social Drama to Cultural Trauma*. Durham: Duke University Press.
- Eyerman, R. (2012). Cultural Trauma: Emotion and Narration. I J. C. Alexander, R. N. Jacobs & P. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Cultural Sociology* (s. 564-582). Oxford: Oxford University Press.
- Falkheimer, J., & Olsson, E.-K. (2015). Depoliticizing Terror: The News Framing of the Terrorist Attacks in Norway, 22 July 2011. *Media, War & Conflict*, 8(1), 70-85.
- Figenschou, T. U., & Beyer, A. (2014). The Limits of the Debate. How the Oslo Terror Shook the Norwegian Immigration Debate. *The International Journal of Press/Politics*, 19, 430-452.
- Fimreite, A. L., Lango, P., Læg Reid, P., & Rykkja, L. H. (2013). After Oslo and Utøya: A Shift in the Balance Between Security and Liberty in Norway? *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(10), 839-856.
- Fischer, P. (2014). A Cognitive Approach to Early Conservatism. *Journal of Language and Politics*, 13(2), 234-254.
- Fischer, P., & Schubert, C. (2014). Introduction: Cognitive Perspectives on Political Discourse. *Journal of Language and Politics*, 13(2), 20-217.
- Frye, N. (1957). *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton: Princeton University Press.
- Frønes, I. (2001). *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gaasland, R. (1999). *Fortellerens hemmeligheter: innføring i litterær analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gallup (2013). Presidential Approval Ratings: George W. Bush. Hentet fra: <http://www.gallup.com/poll/116500/presidential-approval-ratings-george-bush.aspx>.

- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
- Goatly, A. (2007). *Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gripsrud, J. (2011). *Mediekultur, mediesamfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønstad, L. (2013). Atterhald ved minnemarkeringane. Når den offentlege sorga vert ekskluderande. I O. Aagedal, P. K. Botvar & I. M. Høeg (red.), *Den Offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli* (s. 47-62). Oslo: Universitetsforlaget.
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (2009). *Analyzing Narrative Reality*. Los Angeles: Sage.
- Habermas, J. (1971). *Borgerlig offentlighet: dens framvekst og forfall : henimot en teori om det borgerlige samfunn*. Oslo: Gyldendal.
- Hacking, I. (1999). *The Social Construction of What?* Cambridge: Harvard University Press.
- Hashimoto, A. (2011). The Cultural Trauma of a Fallen Nation: Japan, 1945. I J. C. Alexander, E. B. Breese & R. Eyerman (red.), *Narrating Trauma: On The Impact of Collective Suffering* (s. 27-51). Boulder: Paradigm Publishers.
- Hedström, P. (2005). *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heins, V., & Langenohl, A. (2011). A Fire That Doesn't Burn? The Allied Bombing of Germany and the Cultural Politics of Trauma. I J. C. Alexander, E. B. Breese & R. Eyerman (red.), *Narrating Trauma: On the Impact of Collective Suffering* (s. 3-26). Boulder: Paradigm Publishers.
- Hetherington, M. J., & Nelson, M. (2003). Anatomy of a Rally Effect: George W. Bush and the War on Terrorism. *PS: Political Science and Politics*, 36(1), 37-42.
- Høeg, I. M. (2015). Silent Actions: Emotion and Mass Mourning Rituals After the Terrorist Attacks in Norway on 22 July 2011. *Mortality*, 20(3), 197-214.
- Jakobsson, N., & Blom, S. (2014). Did the 2011 Terror Attacks in Norway Change Citizens' Attitudes Toward Immigrants? *International Journal of Public Opinion Research*, 26(4), 475-486.
- Jenssen, A. T., & Bye, K. H. (2013). Da sorg og sinne ble åpenhet og toleranse? – Politisk talekunst etter 22. juli 2011. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(2), 217-231.
- Johnson, M. (1993). *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jupskås, A. R. (2013). *Akademiske perspektiver på 22. juli*. Oslo: Akademika.
- Korsnes, O. (2008). *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kövecses, Z. n. (2005). *Metaphor In Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. n. (2006). *Language, Mind, and Culture: A Practical Introduction*. New York: Oxford.
- Kövecses, Z. n. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kuhn, T. S. (2002). *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. Oslo: Spartacus.
- Kverndokk, K. (2013). Et nettverk av sorg. Sosiale medier og minnekultur etter 22. juli. I O. Aagedal, P. K. Botvar & I. M. Høeg (red.), *Den Offentlige sorgen: markeringer, ritualer og religion etter 22. juli* (s. 169-189). Oslo: Universitetsforlaget.

- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1996). *Moral Politics: What Conservatives Know that Liberals Don't*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (2001). Metaphors of Terror. Hentet fra: <http://www.press.uchicago.edu/sites/daysafter/911lakoff.html>.
- Lakoff, G. (2004). *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate: The Essential Guide for Progressives*. White River Junction: Chelsea Green Publishing.
- Lakoff, G. (2007). *Whose Freedom? The Battle over America's Most Important Idea*. New York: Picador.
- Lakoff, G. (2008). *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st-century Politics with an 18th-century brain*. New York: Viking.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Larsen, H. (2013). *Den nye kultursosiologien: kultur som perspektiv og forskningsobjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, H. (2014). Cultural Sociology as Social Reserach: A conversations with Jeffrey C. Alexander. *Sosiologisk tidsskrift*, 22 (1), 75-89.
- Larsen, H. (2015). *Kultursosiologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Law, A. (2011). Collective Effervescence. I A. Law (red.), *Key Concepts in Classical Social Theory* (s. 50-55). London: Sage.
- Lynch, G., & Sheldon, R. (2013). The Sociology of the Sacred: A Conversation With Jeffrey Alexander. *Culture and Religion*, 14(3), 253-267.
- Lödén, H. (2014). Peace, Love, Depoliticisation and the Domestic Alien: National Identity in the Memorial Messages Collected After the Terror Attacks in Norway 22 July 2011. *National Identities*, 16(2), 157-176.
- Maslen, R., & Cameron, L. (2010). *Metaphor Analysis: Research Practice in Applied Linguistics, Social Sciences and the Humanities*. London: Equinox.
- Mattson, G (2015), The Modern Career of 'the Oldest Profession' and the Social Embeddedness of Metaphors, *American Journal of Cultural Sociology*, 3(2), 191–223.
- McAdams, D. P. (1997). *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*. New York: Guilford Press.
- Morris, T., & Crank, J. (2011). Toward a Phenomenology of Terrorism: Implications for Research and Policy. *Crime, Law and Social Change*, 56(3), 219-242.
- Musolff, A. (2004). *Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates About Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Musolff, A. (2014). Metaphorical Parasites and "Parasitic" Metaphors: Semantic Exchanges Between Political and Scientific Vocabularies. *Journal of Language and Politics*, 13(2), 218-233.
- NESH (2006), *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteene.

- Olsson, E.-K., Söderlund, M., & Falkheimer, J. (2015). Communicating Terror: Selecting, Reinforcing and Matching Frames in Connection to the Attacks in Norway on July 22, 2011. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 19(1), 3-19.
- Institute for Economics and Peace (2015). Global Terrorism Index 2015: Measuring and Understanding the Impact of Terrorism.
- Polletta, F., & Chen, P. C. B. (2012). Narrative and Social Movements. I J. Alexander, R. N. Jacobs & P. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Cultural Sociology* (s. 487-506). Oxford: Oxford University Press.
- Reed, I. A. (2011). *Interpretation and Social Knowledge: On the Use of Theory in the Human Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reed, I. A. (2012). Cultural Sociology as Research Program: Post-Positivism, Meaning, and Causality. I J. C. Alexander, R. N. Jacobs & P. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Cultural Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative*. Chicago: University of Chicago Press.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: Sage Publications.
- San Francisco Chronicle (2001), *Bush Exudes Strength* (21. september). Hentet fra: <http://www.sfgate.com/opinion/editorials/article/Bush-exudes-strength-2876396.php>.
- Sandberg, S., Oksanen, A., Berntzen, L. E., & Kiilakoski, T. (2014). Stories in Action: The Cultural Influences of School Shootings on the Terrorist Attacks in Norway. *Critical Studies on Terrorism*, 7(2), 277-296.
- Saussure, F. d. (1916). *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Schackt, J. (2009). *Kulturteori: innføring i et flerfalig felt*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schmitt, R. (2005). Systematic Metaphor Analysis as a Method of Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 10(2), 358-394.
- Schubert, J. N., Stewart, P. A., & Curran, M. A. (2002). A Defining Presidential Moment: 9/11 and the Rally Effect. *Political Psychology*, 23(3), 559-583.
- Schütz, A. (1945). On Multiple Realities. *Philosophy and Phenomenological Research*, 5(4), 533-576.
- Schütz, A., & Luckmann, T. (1973). *The Structures of the Life-World, Vol. 1*. Evanston: Northwestern University Press.
- Seierstad, Å. (2013). *En av oss: en fortelling om Norge*. Oslo: Kagge.
- Selden, R., & Widdowson, P. (1993). *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage.
- Silverman, D. (2007). *A Very Short, Fairly Interesting and Reasonably Cheap Book about Qualitative Research*. Los Angeles: Sage.
- Smelser, N. J. (2004a). Epilogue: September 11, 2001, as Cultural Trauma. I J. C. Alexander, R. Eyerhan, B. Giesen, N. J. Smelser & P. Sztompka (red.), *Cultural Trauma and Collective Identity* (s. 264-282). Berkeley: University of California Press.
- Smelser, N. J. (2004b). Psychological Trauma and Cultural Trauma. I J. C. Alexander, R. Eyerhan, B. Giesen, N. J. Smelser & P. Sztompka (red.), *Cultural Trauma and Collective Identity* (s. 31-59). Berkeley: University of California Press.
- Smith, P. (2005). *Why War? The Cultural Logic of Iraq, the Gulf War, and Suez*. Chicago:

- University of Chicago Press.
- Smith, P. (2012). Narrating Global Warming. I J. C. Alexander, R. N. Jacobs & P. Smith (red.), *The Oxford Handbook of Cultural Sociology* (s. 745-760). Oxford: Oxford University Press.
- Spasić, I. (2011). The Trauma of Kosovo in Serbian National Narratives. I J. C. Alexander, E. B. Breese & R. Eyerman (red.), *Narrating Trauma: On the Impact of Collective Suffering* (s. 81-105). Boulder: Paradigm Publishers.
- Stoltenberg, J. (2011a). Statsministerens minneord i Stortinget. Hentet fra: <http://regjeringen.no>.
- Stoltenberg, J. (2011b). Statsministerens tale ved minnemarkeringen i regjeringskvartalet. Hentet fra: <http://regjeringen.no>.
- Stoltenberg, J. (2011c). Statsministerens tale ved nasjonal minnemarkering for 22.7.2011. Hentet fra: <http://regjeringen.no>.
- Stoltenberg, J. (2011d). Statsministerens tale til minnemarkering i Oslo fredag 29. juli Spektrum. Hentet: <http://fra regjeringen.no>.
- Stoltenberg, J. (2011e). Sjokkerende og feigt. Hentet: <http://fra regjeringen.no>.
- Stoltenberg, J. (2011f). Statsminister Jens Stoltenbergs tale på Rådshusplassen i Oslo. Hentet fra: <http://regjeringen.no>.
- Stoltenberg, J. (2012). Tale ved kransenedleggelse, Regjeringskvartalet, Oslo, 22. juli 2012. Hentet fra: <http://regjeringen.no>.
- Teschner, G. (2008). Terrorism, Singularity, and the Phenomenology of Understanding. *Philosophy in the Contemporary World*, 15(1), 32-43.
- Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thomassen, G., Strype, J., & Egge, M. (2014). Trust no Matter What? Citizens' Perception of the Police One Year after the Terror Attacks in Norway. *Policing*, 8(1), 79-87.
- Thwaites, T., Davis, L., & Mules, W. (2002). *Introducing Cultural and Media Studies: A Semiotic Approach*. Houndmills: Palgrave.
- Todd, Z., & Low, G. (2010). A Selective Survey of Research Practice in Published Studies Using Metaphor Analysis. I L. Cameron & R. Maslen (red.), *Metaphor Analysis – Research Practice in Applied Linguistics, Social Sciences and the Humanities* (s. 26-41). London: Equinox.
- Tsakona, V. (2012). The Greek State and the Plaster Cast: From the Greek Military Junta of 21 April 1967 to the IMF and EU's Rescue Mechanism. *Metaphor and the Social World*, 2(1), 61-86.
- Turner, M. (1996). *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press.
- Underhill, J. W. (2011). *Creating Worldviews: Metaphor, Ideology and Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Walton, S. J. (2012). Anti-feminism and Misogyny in Breivik's "Manifesto". *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 20(1), 4-11.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
- Wittgenstein, L. (1997). *Filosofiske undersøkelser*. Oslo: Pax.
- Wiggen, M. (2012). Rethinking Anti-Immigration Rhetoric after the Oslo and Utøya Terror Attacks. *New Political Science*, 34(4), 585-604.

- Wollebæk, D., Enjolras, B., Steen-Johnsen, K., & Ødegård, G. (2012). After Utøya: How a High-Trust Society Reacts to Terror – Trust and Civic Engagement in the Aftermath of July 22. *Political Science & Politics*, 45(1), 32-37.
- Wollebæk, D., Enjolras, B., & Ødegård, G. (2013). Tillit, frykt og kontroll ett år etter 22. juli. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(2), 245-259.
- Woodhams, J. M. (2012). A Journey Towards Employment: Metaphorical Representations of Social Welfare in New Zealand. *Metaphor and the Social World*, 2(1), 41-60.
- Zahavi, D. (2008). Phenomenology. I D. Moran (red.), *The Routledge Companion to Twentieth-century Philosophy* (s. 661-692). London: Routledge.
- Zerubavel, E. (1997). *Social Mindscales: An Invitation to Cognitive Sociology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Østerud, S. (2012). *22. juli: forstå – forklare – forebygge*. Oslo: Abstrakt forlag.

Artikkel 1

Enemies of Freedom and Defenders of Democracy: The Metaphorical Response to Terrorism

Artikkel 2

Meningsløs terror og meningsfylt fellesskap:

Stoltenbergs taler etter 22. juli

Artikkel 3

Kampen om demokratiet:

22. juli og konstruksjonen av et kulturelt traume

Appendiks 1. Metoder for metaforidentifikasjon

Denne avhandlingens metaforforståelse er basert på kognitiv lingvistikk. Innenfor denne tradisjonen, bruker man ofte begrepet "conceptual metaphor" for å understreke det kognitive aspektet. Man forstår metaforer på følgende måte:

When one conceptual domain is understood in terms of another conceptual domain, we have a conceptual metaphor. This understanding is achieved by seeing a set of systematic correspondences or mappings, between two domains (Kövecses 2010: 324).

Hvilke metoder kan man bruke for å identifisere slike metaforer i en tekst? I denne avhandlingen har jeg brukt metoden utviklet av Pragglejaz-gruppen. Crisp et al. (2007: 3) beskriver denne metode er i sin helhet:

1. *Read the entire text-discourse to establish a general understanding of the meaning.*
2. *Determine the lexical units in the text-discourse.*
3. (a) *For each lexical unit in the text, establish its meaning in context, that is, how it applies to an entity, relation, or attribution in the situation evoked by the text (contextual meaning). Take into account what comes before and after the lexical unit.*
(b) *For each lexical unit, determine if it has a more basic contemporary meaning in other contexts than the one in the given context. Four our purpose, basic meaning tend to be*
 - *More concrete [what they evoke is easier to imagine, see, hear, feel, smell, and taste];*
 - *Related to bodily action;*
 - *More precise (as opposed to vague);*
 - *Historically older;**Basic meaning are not necessarily the most frequent meaning of the lexical unit.*
(c) *If the lexical unit has a more basic current-contemporary meaning in other contexts than the given context, decide whether the contextual meaning contrast with the basic meaning but can be understood in comparison with it.*
4. *If yes, mark the lexical unit as metaphorical.*

Jeg vil kort gi et eksempel på hvordan denne metode anvendes, siden det er slikt detaljert analysearbeid som legger grunnlaget for metaforanalysene i avhandlingen (spesielt i artikkel 1), men som det av praktiske hensyn og plasshensyn ikke har vært hensiktsmessig å gjengi i detalj.

I sin tale i Oslo domkirke 24. juli 2011 sa Stoltenberg blant annet: "Vi trenger støtte og trøst når livet er som mørkest." Jeg vil demonstrere hvordan metoden anvendes på denne setningen.

Punkt 1 er å lese hele talen denne setningen inngår i, slik at man får et grep på setningens kontekst og det generelle meningsinnholdet.

Punkt 2 er å identifisere de leksikalske enhetene, det vil si de grunnleggende meningsbærende enhetene i teksten (Crisp et al. 2007: 15). I denne setningen har hvert ord en slik funksjon, noe som innebærer at hvert enkeltord må analyseres.

Jeg anvender teknikken i punkt 3 på hvert enkeltord. Da kommer jeg frem til at ordene: "vi", "trenger", "og", "trøst", "når", "livet", "er" og "som" har mening i teksten på en måte som tilsvarer ordenes grunnleggende mening, noe som innebærer at de ikke brukes metaforisk. Ordene "støtte" og "mørkest" derimot har en kontekstuell mening som skiller seg fra den grunnleggende meningen, samtidig som at den kontekstuelle meningen formes i kontrast til den grunnleggende meningen. Dette betyr at ordene brukes metaforisk. Denne konklusjonen er et produkt av følgende anvendelse av trinnene i punkt 3 på disse to ordene:

"Støtte": (a) Den kontekstuelle meningen av "støtte" (altså meningen av ordet slik det fremstår i denne setningen og i talen som helhet) er at mennesker trenger hjelp og omsorg når man møter vanskeligheter. (b) Men "støtte" har også en mer konkret og fysisk mening: Å støtte opp et fysisk objekt, slik at det står stabilt og ikke faller. (c) Ordets mening, slik det blir brukt i teksten, dannes ut i fra denne kontrasten: På samme måte som at en fysisk gjenstand kan stabiliseres ved å støttes, så kan mennesker emosjonelt og psykologisk støttes av andre mennesker.

"Mørkest": (a) Den kontekstuelle meningen av "mørkest" er å karakterisere noe ("livet") som meget vanskelig og krevende. (b) Men "mørkest" har i tillegg en mer grunnleggende mening: Det refererer til fysiske forhold som beskriver fravær av lys og synlighet. (c) I teksten får ordet metaforisk mening ved at opplevelsen av å være i et (fysisk) mørke (som kan være ubehagelig og krevende) overføres til det å være en i en vanskelig situasjon.

Ofte er det slik at enkeltteksempler på metaforisk ordbruk kan føres tilbake til én underliggende metaformodell/metaforsystem (slik som *Kampen om demokratiet*). Når man

har identifisert metaforisk bruk av ord/leksikalske enheter, kan man undersøke om metaforene tilhører en overordnet metaformodell. Schmitt (2005: 386) har utviklet en metode for å rekonstruere slike metaformodeller:

Rules for the reconstruction of metaphorical models. First group all the metaphorical terms, which describe the same (concrete-sensory) source area and the same (abstract) target area together. Then give them a title summarizing the metaphorical model in the equation: (target area) = (source area)¹.

Vi så for eksempel at Stoltenberg brukte ordet "støtte" metaforisk. Han bruker også andre ord metaforisk på lignende måter: "Jeg er stolt av å bo i et land som har maktet å *stå oppreist* i en kritisk tid." (samme tale); "Vi lar ikke frykten *knekke* oss." (Rådhusplassen 25. juli 2011). Vi kan bruke Schmitts metode for å undersøke om den metaforiske bruken av disse ordene stammer fra samme metaformodell. Da ser vi at metaforene ("støtte", "stå oppreist", "knekkes") kommer fra samme, konkrete *kildedomene*, nemlig erfaringer knyttet til fysiske objekter, deres integritet, balanse og plassering. Dessuten ser vi at kildedomenets logikk systematisk overføres til psykologiske og emosjonelle forhold (*måldomenet*): Det å "stå oppreist" er å beholde verdighet og verdier; det å bli "knekt" er derfor en trussel, men man kan hjelpe andre ved å "støtte" dem. På denne måten fremstår dette som én metaformodell, og ut i fra Schmitts metode kan navngi denne, for eksempel slik: *Emosjonelle og psykologisk integritet er et fysisk objekt som står oppreist og stabilt* (dette er en metaformodell også dokumentert av andre, f.eks. Lakoff og Johnson 1999: 298).

I tillegg til metaforer og metaformodeller har jeg også identifisert metonymier. Mens metaforer skaper koblinger på tvers av konseptuelle domener, skaper metonymier koblinger innenfor sammen domene:

Conceptual metonymy is a cognitive process in which one conceptual entity, the vehicle, provides mental access to another conceptual entity, the target, within the same conceptual domain or ICM [idealized cognitive model]. In metonymy, both the vehicle entity and the target entity are elements of one and the same conceptual domain" (Kövecses 2010: 324).

¹ Schmitt bruker her begrepene "target/source area". I litteraturen (f.eks. Lakoff & Johnson 1999) er det vanligere å bruke begrepene "source-domain" (kildedomene) og "target-domain" (måldomene). Det er denne siste praksisen jeg har fulgt i denne avhandlingen.

Det kan være vanskelig å skille mellom metaforer og metonymier (Crisp et al. 2007: 31). Fremgangsmåten i denne avhandlingen har vært å se etter ord hvor den kontekstuelle meningen og den grunnleggende meningen er ulike (slik som hos metaforer), men hvor begge meningene referer til samme domene, og hvor den kontekstuelle meningen ("vehicle") står for/representerer den grunnleggende meningen ("target"). En vanlig metonymisk konstruksjon er "synekdoke", det at en del står for helheten, slik som i utsagnet "mange munn er å mette": "Munn" ("vehicle") står for mennesker ("target").

Appendiks 2. Analytiske begreper: definisjoner og operasjonaliseringer

Teorien om sivile fortellinger inneholder et sett analytiske begreper. Dette appendikset oppsummerer og definerer disse. Hvert begrep gir også opphav til et overordnet analytisk spørsmål man kan stille et datamateriale. Jeg oppsummerer disse og beskriver operasjonaliseringer av spørsmålene for å vise hvordan disse kan brukes i møte med et datamateriale.

1. Fortelling
2. Sivil fortelling
3. Karakterkonstruksjon
 - 3.1. Karakterskildring
 - 3.2. Casting
 - 3.3. Karakterrekkevidde
4. Handlingskonstruksjon
5. Sammenligning av fortellinger
6. Sjanger

1. Fortelling

Definisjon: En representasjon av karakterer som handler i tid.

Analytisk spørsmål: Har en tekst en narrativ struktur?

Operasjonalisering: Inneholder en tekst fremstillinger av karakterer som handler for å nå bestemte mål? Beskriver teksten en tidssekvens hvor en karakter målrettet søker noe? Positivt svar på disse spørsmålene indikerer at man har å gjøre med en narrativ struktur. Tekster preget av beskrivelser eller drøftinger uten fokus på handlende karakter er ikke-narrative.

2. Sivil fortelling

Definisjon: En representasjon av karakterer som handler i tid og som henvender seg til en generalisert offentlighet, pretenderer å fremstå som sann, omhandler samfunnsmessige spørsmål og struktureres av sivilsamfunnets normer.

Analytisk spørsmål: Er en tekst en sivil fortelling?

Operasjonalisering: Har en tekst en narrativ struktur (jf. punkt 1)? Henvender teksten seg i tillegg til en generell offentlighet (direkte eller indirekte)? Omhandler den spørsmål som har allmenn interesse? Pretenderer teksten å fremstå som sann og med referanse til faktiske forhold (kontra fiktive)? Tematiserer teksten positive og negative sivile verdier? Ja på disse spørsmålene indikerer at det er snakk om en sivil fortelling.

3. Karakterkonstruksjon

Karakterkonstruksjon er en kompleks narrativ prosess og kan forstås med utgangspunkt i tre idealtypiske underkategorier:

3.1. *Karakterskildring*

Definisjon: Symbolske prosesser som former hvordan en karakter fremstår i en fortelling.

Analytiske spørsmål: Hvordan skildres en karakter i en fortelling?

Operasjonalisering: Hva slags verdier og motiver tillegges en karakter og hvordan handler denne? I sivile fortellinger kan man generelt skille mellom lav- og høy-mimetiske karakterskildringer. Lav-mimetiske karakterskildringer kjennetegnes av et fokus på enkeltindivid uten tydelig tilhørighet, idealer og handlekraft. Høy-mimetiske karakterskildringer beskriver fellesskap (f.eks. "Norge", "Arbeiderbevegelsen") som har handlekraft og tydelige verdiforpliktelser.

3.2. *Casting*

Definisjon: Symbolske prosesser som kobler individer, grupper og verdier med karakterer i en fortelling.

Analytiske spørsmål: Hvem og hva representerer en karakter i en fortelling?

Operasjonalisering: Hvilke grupper og verdier representerer en karakter i en fortelling? Fremstilles enkeltindivider på en slik måte at de representerer et større fellesskap? Tillegges karakterer egenskaper og verdier som gjør at de kan sees som representanter for bestemte verdisystemer? Det har en avgjørende betydning om en karakter fremstilles som protagonist, antagonist eller omstridt objekt i fortellingen. Protagonisten kjennetegnes ved at denne karakterens motiv og handlinger står i fortellingens sentrum, dessuten at den ofte representerer positive verdier og innbyr til innlevelse. Antagonisten kjennetegnes ved at den først og fremst forstås som protagonistens motstander og motsats. Det omstridte objektet er en ofte passiv karakter (eller objekt eller abstrakt størrelse) som protagonisten og antagonistene kjemper om.

3.3. *Karakterrekkevidde*

Definisjon: Symbolske prosesser som utvider eller innskrenker hvem og hva en karakter representerer.

Analytisk spørsmål: I hvilken grad representerer en karakter noe mer enn seg selv?

Operasjonalisering: Det kan være enighet knyttet til grunnleggende casting av en karakter, men uenighet knyttet til om denne karakteren representerer noe mer (eller mindre). Bli karakteren direkte eller indirekte knyttet til en gruppe, organisasjon eller verdifellesskap? På hvilke måte argumenterer man for en slik tilhørighet? Argumenterer man eventuelt for at karakteren ikke representerer noe mer? På hvilke måter understreker man da det partikulære?

4. Handlingskonstruksjon

Definisjon: Representasjoner av hvordan karakterene i en fortelling handler.

Analytisk spørsmål: Hvordan konstrueres handlingsforløpet i en fortelling?

Operasjonalisering: En fortelling inneholder representasjoner av karakterer som handler for å nå mål. Fremstillinger av handlingsforløp er handlingskonstruksjon. I sivile fortellinger er handlingsutfallet viktig. Hvis protagonisten lykkes i å nå sitt mål, har man et positivt utfall, mens et negativt utfall betyr at protagonisten mislyktes.

6. Sammenligning av fortellinger

Definisjon: De symbolske prosessene som former hvordan en fortelling forholder seg til andre fortellinger (narrativ intertekstualitet).

Analytiske spørsmål: Hvilke andre fortellinger refererer en fortelling til? Hvordan skjer dette? Hva slags konsekvenser har dette?

Operasjonalisering: Brukes referanser til andre fortellinger direkte eller indirekte for å skape mening i en fortelling? Hvilke elementer i den ene fortellingen knyttes til hvilke elementer i den andre fortellingen? Hvilke konsekvenser har dette?

6. Sjanger

Definisjon: Generelle narrative kategorier som gjør det mulig å klassifisere partikulære fortellinger.

Analytisk spørsmål: Hvilke sjanger tilhører en bestemt fortelling?

Operasjonalisering: Ved å undersøke typen karakter- og handlingskonstruksjon i en fortelling er det mulig å knytte denne opp mot én av fire sjangere (tabell 4.2.).